

NUMMER SEX 2003

KONNER

vision
och
tradition

I K O N E R

Ledare 2

Finland

*De allmänna biblioteken
i det jämlika informationssamhället* . . . 3-20
MARGARETA TÖRNGREN

Anteckningar rörande Seriearkivet . . . 22-27
JAN HOFF

*Årets bibliotek
– att hoppa högst?* 28-32
RAIJA HOLMGREN OCH FREDRIKE HOLZHAUSEN

Ben Jelloun 33-36
LOTTA RÖNN

Framtidsfilerna

Lätt som en fågel 37-39
SVEN NILSSON

Nästa nummer skickas den 23 februari.
Manusstopp den 2 februari.

Finlands sak har länge varit vår. Finlands biblioteksväsende är intressant av flera skäl och många orsaker – inte minst därför att det hittills inte varit föremål för någon uppmärksamhet i bibliotekstidskriften m.m. *Ikon*er. Fr.o.m. innevarande nummer är detta avhjälpt. Margareta Törngren för österut – hon kom inte tillbaka tomhänt.

Var inte för säker på att inte många fler liknande berättelser kan komma att förtäljas i tidskriften *Ikon*er. Så säkrast är att prenumerera, välkommen!

Hela 6 nummer under 2004 kostar endast 380:- (inkl.) för privatperson och 400:- (inkl.) för institution .
Kontakta:

PriInfo

221 82 Lund

Tel.: 046/18 01 90

Fax: 046/30 79 47

E-post: kundservice@prioinfo.se

GOD JUL!
HYVÄÄ JOULUA!

Jan-Eric Malmquist

Foto: EVA INGVARSSON

I K O N E R - vision och tradition

Oberoende publikation utgiven av Bibliotekstjänst

6/2003
Årgång 6

Redaktör:
Jan-Eric Malmquist
jan-eric.malmquist@btj.se
Redaktionskommitté:
Inger Eide-Jensen
Tomas Lidman
Sven Nilsson
Birgitta Olander

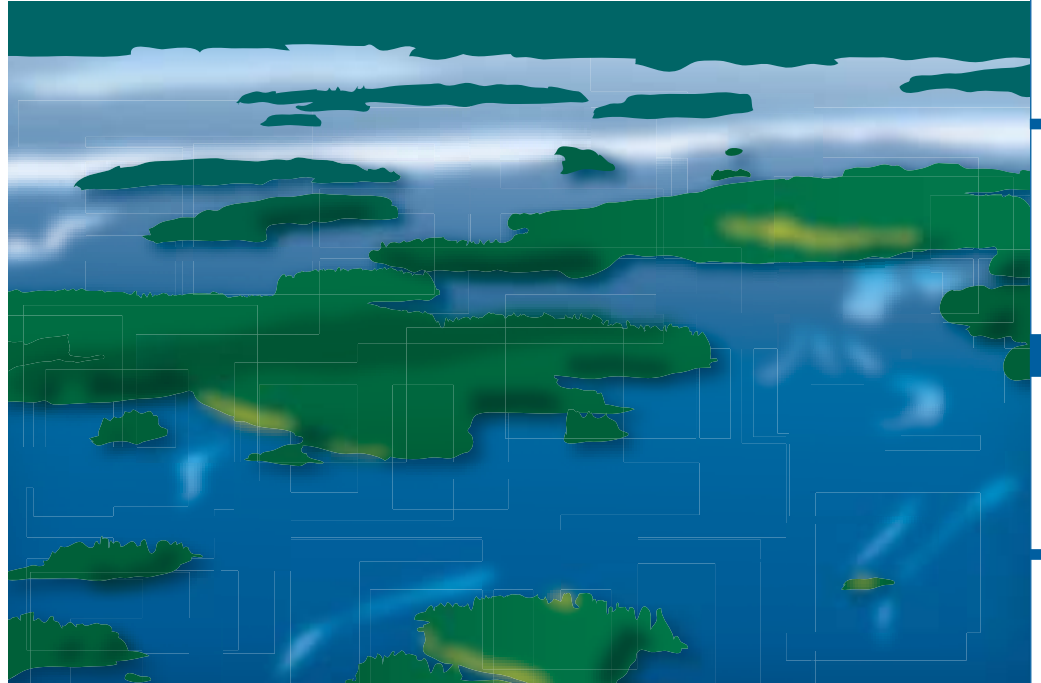
Ansvarig utgivare:
Joel Sommerfeldt
Grafisk form:
Identitet, magnus@identitet.se
Postadress:
221 82 Lund
Besöksadress:
Traktorvägen 11, Lund

Telefon:
+46 46 18 00 00
+46 46 18 02 61
Fax:
+46 46 18 04 32
Teknisk produktion:
Grahns Tryckeri AB, Lund
ISSN 1403-7211

www.btj.se/ikoner

Finland

Margareta Törngren

De allmänna biblioteken i det jämlika informationssamhället

Är det på efterkälken Sverige åker? frågar Bjarne Stenquist i Bibliotekstjänsts Biblioteksdebatt nr 24. Boken innehåller en bred översikt över folkbiblioteksutvecklingen i Storbritannien, Nederländerna, Finland, Danmark, Tyskland, Portugal och Sverige.

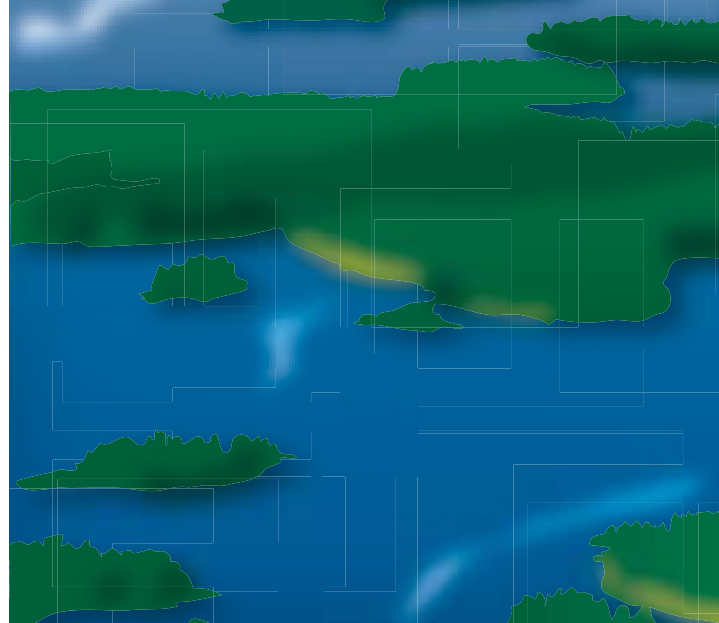
Utgångspunkt är huvudsakligen politiskt antagna dokument på statlig nivå, analys av dessa samt biblioteksideologiska diskussioner. Genomgången ger faktaunderlag och är en utmärkt utgångspunkt för vidare diskussioner. Svaret på rubrikens fråga som jag tolkar

Finland

det blir att Sverige av flera skäl hamnat på efterkälken. Folkbiblioteken saknar ett politiskt forum och det finns ingen nationell politik för utveckling av det svenska biblioteksväsendet. I Sverige är frågorna laddade men olösta. I Finland däremot pågår för närvarande en spännande och positiv utveckling såväl för det samlade biblioteksområdet med nationalbiblioteket som en av aktörerna som

inom folkbiblioteken, där benämnda *de allmänna biblioteken*.

Tidskriften *Ikoner* ansåg det därför vara värt att ytterligare belysa några delar av biblioteksutvecklingen i Finland och jag för dit med följande frågor i bagaget: →

Typiskt finskt ...

De vackra biblioteken? På olika sätt går det att söka fånga det som är typiskt. *Ikoners* läsare har säkerligen alla olika infallsvinklar. För min del är de senaste intrycken från film och teater. Filmen "Mannen utan minne" pekar på en yttlig kärvhet parad med värme och medkänsla. Nationalepoet *Kalevala*, nyligen framfört på Stockholms stadsteater, fångar den finska folksjälen i sina sånger. Men där finns också det snabba inträdet i EMU, teknikutvecklingen och bastubadandet med flera karakteristika.

Professorn i arkitektur vid KTH, Jan Henriksson skriver i *Biblioteksbladet* 10/94 att vi har mycket att lära av vårt broderland. "Särskilt när det gäller samhällets förhållande till kultur. Finland har i identitetsskapandet av sin nation ständigt inför omvärlden presenterat litteratur, musik, arkitektur, konst av högsta internationella klass." Det är slående", skriver han, "att för uppdragen att skapa dessa ofta små och i perifera städer belägna bibliotek, så använder man sig av sina främsta arkitekter." Omvitnat har de finska biblioteken därför, stora som små, en anslående arkitektur med "ljus, luft och vackra material i nordisk anda".

Det är därför inte märkvärdigt att devisen "Ett bibliotek är informationssamhällets kännetecken" stämmer på flera sätt in på de bibliotek jag besöker. Det är inte unikt att stadsbiblioteket i Tammerfors blivit stadens symbol och dess arkitektur prisbelönats.

1. Vilken roll spelar den nya inriktningen av universitetsbiblioteket, tillika nationalbibliotek, för utformningen av en nationell bibliotekspolitik?
2. De allmänna biblioteken har flera arenor på olika nivåer för diskussion. Dessutom finns program och strategi för framtiden. Hur ser då verkligheten ut? Hur ser biblioteksföreningarna på utvecklingen?
3. I beskrivningen av biblioteksutvecklingen synas Kirjastopalvelus senare BTJ Kirjastopalvelus, BTJ/K, roll. Vilka har möjligheterna varit för företaget att rationalisera verksamheten på de allmänna biblioteken?

Som källor har jag i min text refererat till skrivet material och till länkar. Härutöver har jag informerat mig genom intervjuer, se Referenser i slutet av artikeln, besökt undervisningsministeriet, företaget BTJ Kirjastopalvelu Oy, Richardsgatans bibliotek (en av stadsbibliotekets filialer i Helsingfors) samt de allmänna biblioteken i Loppi, Salo och Tammerfors.

**Margareta Törngren är
biblioteksråd emerita
vid Kungl. biblioteket**

1.

Vilken roll spelar den nya inriktningen av universitetsbiblioteket, tillika nationalbibliotek, för utformning av en nationell bibliotekspolitik?

Samtal med

den nye universitets-/nationalbibliotekarien, Kai Ekholm:

Helsingfors universitetsbibliotek är förutom universitetsbiblioteket i Reykjavik det enda universitetsbibliotek i Norden som i sin helhet fortfarande är sammanslaget med landets nationalbibliotek. I Danmark är delar av Köpenhamns universitet, de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna, fortfarande knutna till nationalbiblioteket. I Sverige skildes de två funktionerna åt och Stockholms universitetsbibliotek flyttade på 1970-talet ut till Frescati. Nationalbiblioteket, eller som det vanligtvis kallas Kungliga biblioteket, blev kvar i Humlegården i Stockholm. Frågan om uppdelning av de två funktionerna i Helsingfors var central i den utvärdering av biblioteksorganisationen vid Helsingfors universitet som gjordes under år 2000. Den som inte vill läsa hela utredningen kan ta del av Catta Torhells artikel

i *Nordinfo-nytt* 2002 nr 2-3, "Helsingfors universitetsbibliotek – i spåren av en utvärderingsrapport".

För knappt två år sedan anställdes Kai Ekholm som överbibliotekarie vid Helsingfors universitetsbibliotek tillika chef för nationalbiblioteket. Någon uppdelning av funktionerna är det enligt honom inte fråga om för tillfället.

"I undervisningsministeriet finns ingen enhet för övergripande biblioteksplanering och standardisering. Där sorterar vi under den vetenskapliga avdelningen och får 80 % av anslagen därifrån. Däremot finns ett stort intresse från ministeriet att ge nationalbiblioteket ett ökat ansvar som nationell service- och utvecklingsenhet för landets samtliga bibliotek. En arbetsgrupp med bred representation för alla bibliotek har nyligen lagt fram en rapport, som kan ses på adress <http://www.lib.helsinki.fi/svenska>.

Ytterligare en arbetsgrupp med representanter för både vetenskapliga och allmänna bibliotek har tillsatts för att följa

Finland

Foto: Ari Aalto

Kai Ekholm.

upp och konkretisera förslagen, fastslå metoder, avtal och regler samt se över former för finansiering.

Nationalbibliotekets uppgifter och verksamhetsområde utvidgas stegvis och målet är att utvidgningen i sin helhet skall vara genomförd före utgången av 2005", berättar Kai Ekholm.

"Dear User

I am proud to present the website of the National Library of Finland."

Man skulle kunna påstå att med dessa ord på nationalbibliotekets hemsida visas inriktningen mot den nya öppna serviceorganisation som Kai Ekholm vill utveckla nationalbiblioteket till.

"Det är en roll folkbiblioteken alltid haft men inte vi och för oss är det en djupgående förändring", säger han. Det är självklart för honom att nationalbiblioteket skall ge service åt hela samhället. Det skall också bli känt genom att kulturarvet digitaliseras och görs mer tillgängligt och synligt för användarna. De digitala samlingarna är inte något enbart för nationalbiblioteket. Sina planer har

han konkretiserat i en *Strategi för nationalbiblioteket 2004-2006*, som också finns på hemsidan på ovanstående adress. Det är utifrån detta omfattande dokument som han redovisar hur han vill utveckla nationalbiblioteket. Policyn är att inte skapa nya servicepunkter. Kai Ekholm vill utgå från nationalbibliotekets tjänster och utvidga dem för hela biblioteksnätverket. "Vi kräver därför att de olika bibliotekskategorierna skall ha konsortier, som vi kan förhandla med, och en teknisk utrustning så att de kan ta emot servicen. På universitetssidan är vi lyckliga att vi valde samma system åt alla de vetenskapliga biblioteken, numera Voyager.

Yrkeshögskolorna, som motsvarar fackhögskolorna i Sverige, har valt samma. De allmänna biblioteken har en mer problematisk utgångspunkt med alla sina olika system."

En nöjd Kai Ekholm berättar att landets centraliserade system har uppmärksammats och beundras. "Vi är ganska unika i detta fall. Vi är ett idealiskt nationalbibliotek att göra *benchmarking* mot dvs. att jämföra med och följa, vilket såväl nationalbiblioteken i Kroatien och de baltiska länderna har gjort."

Bibliotek i samverkan

Den största förändringen är att man nu är på god väg mot en nationell samordning av biblioteken, som bygger på samverkan. Ingen vill ha en position som kund. Alla vill vara partners, medarbetare. "Jag måste formulera mig noggrant", säger Kai Ekholm, "vara mycket försiktig och inte redan nu tala om en nationell bibliotekspolitik. Det

skulle vara att trycka på en etikett, innan biblioteken hunnit vara med att utveckla former för samarbetet. Vi måste ta hänsyn till rollen som universitetsbibliotek."

Hans vision är att nationalbiblioteket skall delta i uppbyggandet av morgondagens informationssamhälle, biblioteksnät och vetenskapssamfund.

Nationalbibliotekets roll utvidgas och även om det inte kan ta hela ansvaret för den nationella informationsförsörjningen, har det ett viktigt och centralt delansvar enligt Kai Ekholm. "Genom strategin kan vi precisera vår roll i biblioteksnätverket." Han talar om delad expertis och menar att tränare måste tränas för att kunna ta hand om utbildning i databassökning på de allmänna biblioteken. Alla i nätverket har ett ansvar. Han vill undvika att ge ett falskt intryck av att nationalbiblioteket alltid kan ge stöd.

Några strategiska utvecklingsplaner

Dokumentet *Strategi för nationalbiblioteket 2004-2006* rymmer också ett antal strategiska utvecklingsplaner inte minst en nätservicestrategi. Det finns planer på att utveckla en gemensam portal för alla landets bibliotek, dvs. sammanfoga de existerande portalerna för de allmänna biblioteken och de vetenskapliga: <http://www.kirjastot.fi> med <http://www.finelib.fi>

"Som nationalbibliotek måste vi också beakta forskningens och undervisningens nya behov framför allt genom utveckling av tjänsterna på nätet", säger Kai Ekholm. Det nationella elektroniska biblioteket FinELib har växt dramatiskt

och kan nu ge biblioteken tillgång till 9000 elektroniska publikationer, hundratalet databaser och referensverk.

Tillgången till universitetens och forskningsinstitutens egna publikationer skall stödjas och utvecklas genom Open access group som just startat.

ABM-arbetet tycker Kai Ekholm inte är så lätt att genomföra. Det gäller att hitta former för hur man ska arbeta tillsammans och politiskt finna varandra. Det gäller även samarbetet med den offentliga förvaltningen.

Ett annat projekt är uppbyggnad av portalen MetaLib, ett verktyg för att administrera licenser, såväl nationella som enskilda. Denna skall vara färdig i slutet av nästa år och ge överblick.

Ett positivt kommersiellt tänkande

Kai Ekholm anser att universitetsbiblioteket har bra kontakt med företaget BTJ Kirjastopalvelu och att det närmast är en idealisk verksamhet i relationen mellan offentlig och privat sektor.

Universitetsbiblioteket publicerar nationalbibliografin och köper tjänster av BTJ/K, som producerar omkring 15% av den totala katalogiseringen. Även Åbo universitetsbibliotek deltar i katalogarbetet. Biblioteken betalar för tillgång till den nationella katalogen, FENNICA, som därmed fritt kan användas av kunderna.

Kai Ekholm menar att nationalbiblioteket måste vara aktivt och finna ekonomiskt stöd i partnership/samverkan med olika företag. Det är nödvändigt att tänka kommersiellt, säger han.

Om man har en stor utställning eller publikation måste man finna en partner, som kan stötta ekonomiskt. När det gäller att finna medel för kostsam digitalisering använder Kai Ekholm begrepp

”multiple funding”, vilket innebär att man söker flera samarbetspartners genom en form av uppsökande verksamhet. Exakt hur detta ska gå till hinner vi inte gå in på och inte heller om han tror att det är svårt att idag få ekonomiskt stöd från dessa partners, men det är ett nytt tänkande som är ganska krävande att ta till sig, säger han. Om man bara klagar på brist på pengar fungerar det inte. Samarbetet med bokbranschen kan också utvidgas genom att branschen producerar och vidgar innehållet i den bibliografiska informationen och stöder med digitalisering. ”Inom två år måste vi själva ha en digital illustrationsbank och kunna sälja bilder.”

Vill vara ”i toppen av Europa”

Finlands nationalbibliotek deltar i uppbyggnaden av en service kallad European

Library <http://www.europeanlibrary.org>. Målet där är att alla europeiska bibliotek skall ha möjlighet att kombinera sina OPAC, Online Public Access Catalogue, och sina digitala samlingar i en nära framtid genom att använda portalen TEL. Där ingår för tillfället nationalbiblioteken i åtta länder och flera kan ansluta sig till januari år 2004. I december samma år startar verksamheten med sin bas i det holländska nationalbiblioteket i Haag.

Kai Ekholm vill att Finlands nationalbibliotek skall vara ”i toppen av Europa”. Finlands nationalbibliotek är den första medlemmen i en amerikansk organisation, som vill garantera att amerikanska standarder inom informations- och kommunikationsområdet i något högre grad än hittills skall ha ett europeiskt innehåll.

Typiskt finskt ...

Världens mesta läsande och lånande? Den höga läsfrekvensen har historiska skäl t.ex. frigörelsen från Ryssland, säger biblioteksinspektören Barbro Wigell-Ryynänen och hänvisar till Manuel Castells tankar om språkets betydelse för identitetsbygget. Språket är ett kontinuerligt identitetsprojekt i Finlands korta och sköra historia. En annan orsak till den betydande läs- och lånefrekvensen kan vara att man av tradition tagit stor hänsyn till kundernas önskemål.

Christina Flemming, ordförande i Finlands svenska biblioteksförning, bekräftar påståendet. Alltsedan 70-talet, då de biblioteksinspektörer som granskade inköpen avskaffades och bibliotekarierna tog över, har attityden till inköpen varit mycket liberalare i Finland än i Sverige. Det har ansetts viktigare att barn läser över huvudet även om det var Kittyböcker, Blyton och serier. Hon anser också att samma ideologi har varit tämligen förhärskande inom vuxenområdet.

Finland

Irina, 7 år.

2.

De allmänna biblioteken har flera arenor på olika nivåer för diskussion. Dessutom finns såväl ett biblioteksprogram som strategi för framtiden. Hur ser då verkligheten ut? Hur ser biblioteksföreningarna på utvecklingen?

Samtal med

biblioteksinspektören vid undervisningsministeriet, Barbro Wigell-Ryynänen:

I den senaste regeringsförklaringen nämns att *Biblioteksstrategi 2010 : policy för tillgång till kunskap och kultur*, skall följas och att tjänsterna skall vara avgiftsfria. Politiskt finns stor koncensus om strategin liksom om det tidigare *Bibliotekspolitiska programmet 2001-2004*.

Biblioteksstrategin finns här på svenska: www.minedu.fi/julkaisut/publikationer/index.html. Inriktningen gavs redan i den första bibliotekslagen 1928 med formuleringen: Allas rätt till kunskap.

På frågan om det inte finns några partipolitiska differenser svarar Barbro Wigell-Ryynänen nekande. Egentligen kan man numera tala om tjänstemannastyrning. Program och strategi har tagits fram av experter i nätverk, en mycket finsk tradition. Den drivande kraften för strategin är kulturrådet Kirsti Kekki på undervisningsministeriet. Förhoppningen är att strategin ”kan utnyttjas till grund för kommande regeringsförhandlingar och övrigt beslutsfattande”.

I det biblioteks nätverk som byggs upp för fram-

tiden förväntas nationalbiblioteket få en vidgad roll och bl.a. ”fungera som nationell utvecklare av webbtjänster för samtliga bibliotekstyper”.

”Det handlar mycket om resurser givetvis”, säger hon, ”om vi skall kunna förverkliga att all informationskapacitet och alla virtuella bibliotekstjänster skall kunna utnyttjas av samtliga medborgare, oavsett bostadsort.”

På undervisningsministeriet finns två avdelningar och två budgetar, en för vetenskapliga och en för allmänna bibliotek. Det borde också finnas en institution som koordinerar verksamheterna dem emellan, något som föreslås i *Biblioteksstrategi 2010*, menar hon och där är man ännu inte.

Foto: MARGARETA TORINGEN

Maija Berndtson.

Samtal med

biblioteksdirektören vid Helsingfors stadsbibliotek, HSB, tillika centralbibliotek för de allmänna biblioteken, Maija Berndtson:

Det som händer nu är ett sätt att närma sig en nationell bibliotekspolitik. Det går inte att

dra gränser som förr i en datorbaserad värld och med en befolkning på hög utbildningsnivå. Utvecklingen mot ett informationssamhälle har varit genomgripande i Finland. Från utbildningsministeriet finns projekt pengar för de allmänna biblioteken för att utveckla tjänster på nätet. Det gäller inte enbart litteratur som det har varit i Sverige på departementsnivå. Om biblioteken skall stödja medborgarnas omfattande informationsförsörjning och det livslånga lärandet behövs andra redskap. Alla bibliotekstyper borde därför samarbeta, ha kvar sina olikheter, men samarbeta.

Man måste tänka ur användarens synvinkel, vilket Maija Berndtson visar i en artikel i en festskrift till universitetsbibliotekarien Kai Ekholm. Hon uppträder där som freelansande historieforskare och konstaterar att det lilla biblioteket idag inte kan ge henne allt som hon skulle behöva i sin forskarroll men att hon borde kunna använda de vetenskapliga biblioteken från ett litet folkbibliotek. Den synvinkeln borde vara utgångspunkt för helheten, anser Maija Berndtson.

Hon ser möjligheter både på statlig och kommunal nivå. Visst betyder det mycket att staten stöder utvecklingen, och det kommunala självstyret i Finland är mindre svårbehandlat än den svenska. Det räcker när det svenska Kommunförbundet konstaterar: "Detta är en kommunal fråga" för att man skall backa. "Man gör ingenting och ser inga möjligheter. Det gör man här", säger hon.

Just nu diskuteras frågan om vilken roll nationalbiblioteket skall ha. Situationen kompliceras ju som framgått av att nationalbiblioteket dessutom är universitetsbibliotek. I Finland liksom i Sverige är universitetsbiblioteken

sammanslutna med sina universitet. Helsingfors universitet är så självständigt, menar Maija Berndtson, att det kan utgöra ett hinder för nationalbiblioteket att utvecklas till ett "äkta" nationalbibliotek. Hälften av ledamöterna i nationalbibliotekets styrelse kommer från universitetet. En första utredning, där Maija Berndtson deltog, föreslog att de båda funktionerna skulle delas. Det gick inte att genomföra, på grund av starka känslor från universitetet. En uppföljande utredning har tillsatts och där är Helsingfors stadsbibliotek representerat.

I den förändring av nationalbiblioteket som genomförs vill Kai Ekholm ha ett konsortium för de allmänna biblioteken som diskussions- och avtalspartner. Biblioteksforeningen kan inte ha den rollen eftersom den enbart har enskilda medlemmar. De allmänna biblioteken har därför grundat ett råd vid ett möte i Helsingfors i september 2003, ett liknande organ som finns vid andra bibliotekstyper t.ex. vid universitet och yrkeshögskolor liksom specialbiblioteken. Stadsbibliotekets chef, Maija Berndtson, som enligt förordningen har ansvar att koordinera de allmänna och de vetenskapliga biblioteken, har varit aktiv vid tillskapandet av rådet och leder arbetet.

Än så länge är bara landskapsbiblioteken och centralbiblioteket för de allmänna biblioteken (dvs. HSB) medlemmar i rådet. Syftet är att utvidga det till att inkludera så gott som alla kommunbibliotek i Finland. Det skall enligt tidtabellen vara klart i mars 2004.

Samtal med

kulturchefen i Tammerfors och tf ordföranden i Finlands biblioteksforening, Tuula Martikainen:

I flera år har Tuula Martikainen varit vice ordförande biblioteksforeningen och är nu i slutet av år 2003 dess tf ordförande. I den rollen har hon en betydelsefull position och har ett nära och intensivt samarbete med riksdag och undervisningsministerium. Den förre ordföranden valdes till minister vid den senaste regeringsombildningen. Som vice ordförande har hon medverkat i arbetet att ta fram såväl biblioteksprogram för 2001-2004 som biblioteksstrategin för år 2010.

Tuula Martikainen uppskattar att regeringsprogrammet avser att följa de olika konkreta förslagen i strategin. För biblioteksforenings räkning har hon nyligen diskuterat med utbildningsutskotten om vilka prioriteringar som biblioteksforeningen bedömt vara mest angelägna. I ett brev till budgetberedningen har foreningen betonat att människor måste få möjlighet att ta till sig den nya tekniken och att staten bör stödja att den tekniska utrustningen på små bibliotek förnyas. En annan fråga som också prioriterats i budgetsamtalen är att folkbiblioteken måste involveras mer i det aktiva lärandet i ett nära samarbete mellan skola och bibliotek. Bibliotekarierna måste bli mer pedagogiska.

Tuula Martikainen ser positivt på utvecklingen i Sverige där den vetenskapliga biblioteksforeningen och folkbiblioteksforeningen gått samman och det pågår samtal om att slå samman foreningarna även här. Biblioteksforeningen önskar också att avdelningarna inom ministeriet skulle omorganiseras så att alla bibliotekstyper kunde rymmas inom en gemensam enhet. Nationalbibliotekariens samlade grepp om det finska biblioteksväsendet tycker hon är positivt. Inom biblioteksfore-

Finland

ningen diskuteras för närvarande den egna strategin, som fått nya utgångspunkter. Tidigare fanns inte så stort nätverksarbete men ”samarbete är dagens ord”.

Naturligtvis finns det spänningar och orosmoment i den pågående biblioteksutvecklingen.

Ekonomi i kommunerna är ostadig och det påverkar biblioteken. Nyligen har landskapsbiblioteken bildat ett nytt gemensamt råd för de allmänna biblioteken. Just nu är det oklart vilken roll det nybildade rådet kommer att spela i relation till Finlands biblioteksförning. Rådet kan ju inte ha någon officiell ställning, menar Tuula Martikainen. Det har ju inte fått sitt uppdrag av kommunerna och kan alltså inte sägas representera dem. I början var det meningen att det bara skulle bli ett forum för diskussion men de som skrivit reglerna har nog tagit på sig för stora uppgifter. Detta råd kan inte ta makten att skriva avtal, tycker Tuula Martikainen.

Ett annat område som diskuteras är den gemensamma biblioteksportalen. Där råder också vissa skiljaktiga uppfattningar om hur detta skall gå till. I Finlands biblioteksförning ville man ha ett stort system, MetaLib, men Helsingfors stadsbibliotek som med medel från ministeriet redan utarbetat en portal för folkbiblioteken vill hellre bygga ut denna. Tuula Martikainen menar att inte heller denna fråga är färdigdiskuterad.

Samtal med

ordföranden i Finlands svenska biblioteksförning, Christina Flemming:

Det finns 448 kommuner i Finland. Majoriteten av kommunerna – 385 st. – är enspråkigt finska medan 63 st. är tvåspråkiga. ”Med utsikt från ett statligt universitetsbibliotek, i Vasa, – för övrigt Finlands enda som är gemensamt för tre universitet och dessutom tvåspråkigt både i teorin och praktiken”, delger Christina Flemming mig sina tankar om hur de allmänna bibliotekens verksamhet ser ut för de 6 % som är finlandssvenskar.

”Finlandssvenskarna kämpar på alla håll för att förslagen i *Biblioteksstrategi 2010* skall beaktas även av stat och kommun (om kommunen är officiellt tvåspråkig). En lösning på finskt håll är sällan en automatisk lösning också på svenska”, säger hon. Ett allmänt bibliotek i en tvåspråkig kommun skall ge service åt båda språkgrupperna. Det innebär i de flesta tvåspråkiga kommuner att mediaanslaget fördelas enligt språktillhörighet. Om en kommun har 30 % svenskspråkiga invånare skall resurserna för inköp av media också följa denna norm.

Antalet bibliotekarier med svenska som modersmål är katastrofalt litet. Det är därför inte lätt att ge de svenska skolorna god biblioteksservice och utveckla samarbetet med dem. Skolorna saknar alltid en utbildad skolbibliotekarie, inte ens gymnasierna har sådana tjänster. Tyvärr är situationen likadan på finskspråkigt håll.

Eftersom den officiella linjen under decennier av sparsamhet varit att ”de allmänna biblioteken ansvarar för skolornas biblioteksservice” så har man inte byggt upp ett system med professionella bibliotekarier i skolorna. Tyvärr

faller skolbiblioteken mellan två stolar, eftersom skolor och allmänna bibliotek sköts av olika enheter inom utbildningsministeriet. Under de senare åren har man på allvar börjat diskutera att informationssökning och datorisering av skolbiblioteken kräver professionella bibliotekariekunskaper.

Inom den finlandssvenska biblioteksförningen har man arbetat med detta problem ur en finlandssvensk synvinkel – i samarbete med Kommunförbundet, Undervisningsministeriet, Utbildningsstyrelsen och Svenska kulturfonden. Projektet kallas BITTIS och man är nu klar med kartläggningen av grundskolornas bibliotekssituation i Svenskfinland inklusive Åland. Nu väntar nästa fas. Under en tvåårig försöksperiod kan de skolor som vill delta i projektet och satsa själva få konsult hjälp av en anställd bibliotekskonsulent för skolorna. Läs mer om projektet på hemsidan http://www.biblioteken.fi/page.asp?_item_id=1249.

Finlands svenska biblioteksförning har 300 medlemmar. Samarbetet med Finlands biblioteksförning är utmärkt, framhåller Christina Flemming.

Avslutningsvis pekar hon på två områden som är centrala. Det ena är den tidigare nämnda portalen för folkbiblioteken som är trespråkig dvs. på finska <http://www.kirjastot.fi>, svenska <http://www.biblioteken.fi> och engelska <http://www.libraries.fi>. Till sin uppbyggnad och sitt innehåll behåller den sin unika position bland folkbiblioteksportaler i olika länder.

Det andra är att sammanfatta BTJ/K:s betydelse för de svenskspråkiga biblioteken. Det fanns en förväntan att

biblioteksservicen på svenska skulle förbättras men marknaden är nog för liten för vår del, konstaterar Christina Flemming. Flera av biblioteks nätverken samköper katalogposter, men annan anskaffning vill man gärna göra om möjligt lokalt. Troligen upplevs BTJ/K som en aktör med finska helhetslösningar för stora kundgrupper på programmet och då kan bibliotek i svenskspråkiga kommuner vara tvungna att hitta egna lösningar. Därför uppstod många av de första "gräsrotsnätverken" i Svenskfinland.

Rationaliseringar i bibliotekslandskapet

En överlevnadsstrategi under 90-talet var att börja samarbeta över kommungränserna. Så uppstod många av Finlands biblioteks nätverk med gemensamma databaser på webben. Det största av dem (13 kommuner) var Christina Flemming med om att starta 1992 och det lever fortfarande:

<http://www.fredrika.net>. Det har funnits många motsvarigheter runt om i Finland. Med nätverken öppnade de lokala biblioteken samlingarna för både egna invånare och för världen via alla Internetkataloger som grundades.

Det pågår försök till förändringar, därför att många små kommuner inte klarar sig ekonomiskt, förklarar Barbro Wigell-Ryynänen. En del kommuner går ihop om gemensam bibliotekschef. I Karelen prövas två kommuner att göra det ena kommunbiblioteket till huvudbibliotek och det andra till filial med gemensam administration. Det är nya former av samarbete, menar hon, som

Hilikka Orava.

avser administration i första hand men man kan kanske gå ännu längre och på sikt ha en gemensam biblioteksverksamhet. En möjlighet som prövas är att en bibliotekschef administrerar kanske tre kommuners biblioteksverksamhet. Det har visat sig att den lösningen är svår med tre budgetar och tre företagskulturer från helt olika kommuner. Om det skall kunna fungera måste det vara en gemensam biblioteksverksamhet med en och samma budget.

Ett regionalt samarbete i Salo är ett annat exempel med en stark kommun i mitten. Bibliotekschefen där, Hilikka Orava, berättar att det nu finns ett bibliotekssystem som involverar de nio små kommunerna med gemensamma databaser, en koordinering av inköpspolitiken med lokala respektive regionala inköp samt en gemensamt utarbetad

regional läroplan i samarbete med skolorna. Elever från de små kommunerna som fortsätter i högstadiet och gymnasiet i Salo skall som kunskaps- och informationsanvändare ha samma nivå som de som gått i skola i Salo.

I Tavastehus har man i ett par år diskuterat en regional strategi, som innebär att de åtta kommunerna säger upp sin personal och att stadsbiblioteket anställer dem och hyr ut dem. Det har hittills inte genomförts på grund av tveksamhet från de deltagande kommunbiblioteken. De vill inte ge upp sin självständighet, berättar Olli Tuuteri från BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Regeringsprogram ger stöd

Att staten officiellt lyfter fram de allmänna biblioteken står att läsa i varje regeringsprogram, när man talar om

Finland

livslångt lärande eller kunskapsinhämtning i informationssamhället. Det är en positiv statlig profilering som ger

biblioteken legitimitet i medborgarnas ögon. Det är en allmän uppfattning inte bara bland de bibliotekschefer i landet

som jag mötte i Loppi, Salo, Tammerfors och Helsingfors.

En viss skepsis råder dock bland bibliotekscheferna vad gäller hanteringen av statsanslaget. Det öronmärks inte längre och många statliga satsningar t.ex. höjning av schematiska belopp/inv. märks över huvud taget inte i de kommunala bibliotekens budget. Christina Flemming är mycket skeptisk men Barbro Wigell-Ryynänen säger att statsanslaget till de allmänna biblioteken är något mindre än hälften av de totala kostnaderna för biblioteken i landet. Anslagen går nu för tiden till kommunerna och ingår i hela den tilldelning från staten som kommunens bildningsavdelning får med skolor, arbetarinstitut, bibliotek osv. Den statliga satsningen följs dock inte längre upp och kommunerna kan hantera medlen fritt. Undersökningar visar dock, när det gäller alla landets bibliotek, att satsningen på de lokala biblioteken stämmer ganska bra med de totala utgifterna och det som utbetalas som statsandel. Trots vissa kritiska synpunkter så fungerar medelstilldelningen ganska bra, menar Barbro Wigell-Ryynänen.

Sedan 1996 finns årliga anslag att söka för olika försöksverksamheter inom ramen för uppbyggnaden av det nationella programmet för informationssamhället, 1996 – 2000. Biblioteken fick möjlighet att upprätta sina nätverksförbindelser. Sedan 2001 avsätts medel för produktion av innehåll på nätet t.ex. webbsidor, användarvänliga tjänster som seniorsurf, samarbete med lokala museer, arkiv, skolor osv. Det finns många projekt på bibliotekens hemsidor exempelvis vid stadsbiblioteket i Tammerfors.

Typiskt finskt ...

Har hormonerna påverkat läsintresset? För att förklara de höga lånetalen på de allmänna biblioteken och det stora läsandet av böcker och tidskrifter måste man gå tillbaka i historien, till det svenska överväldet i Finland, menar Hilikka Orava. Att hävda det finska språket är att hävda identiteten. Det dröjde länge innan vi fick läsa böcker på vårt eget språk. Ännu på 1930-talet föreläste hälften av professorerna på Helsingfors universitet på svenska.

Man måste komma ihåg att islänningar och finnar alltid försöker finna ett inhemskt ord för allt nytt. Svenskarna använder gärna det engelska uttrycket.

Det finns fler förklaringar enligt Hilikka Orava. Statsanslaget har betytt mer som ett offentligt erkännande av att de allmänna biblioteken är en grundservice på samma sätt som grundskolorna. Statsanslagets realvärde har inte minskat till driftskostnader däremot till investeringar. Samtidigt går det inte längre till biblioteken utan till kommunerna.

Redan på 1800-talet kopplades de allmänna biblioteken till kunskapsinhämtning. När man idag läser vad som då skrevs om bibliotekets mål, så är det så modernt att texterna är aktuella även idag. På sätt och vis byggs ännu idag på samma grund som på 1800-talet för att utveckla folkskole- och allmänna bibliotek. Då varade utbildningen bara ett par veckor i varje by. Det var mycket tydligt utsagt att biblioteken skulle fungera som fortbildning efter de två veckorna i skolorna.

För att få gifta sig måste man kunna läsa. Därför går bröderna i Aleksis Kivis *Sju bröder* till klockaren för att lära sig detta. Det är alltså hormonerna som starkt påverkat finnarnas intresse för läsning, hävdar Hilikka Orava bestämt. Kivis *Sju bröder* är en berättelse om den finska själen i de flesta typiska varianterna men även en berättelse om utvecklingen av det finska samhället.

3.

Vilken roll har Kirjastopalvelu senare BTJ Kirjastopalvelu spelat för biblioteksutvecklingen?

Inte lätt att vinna den finska biblioteksvärlden

Under 90-talet vidgade Bibliotekstjänst sina affärsområden inom Norden. 1993 bildades BTJ Danmark, 1994 BTJ Norge AS och 1995 köpte BTJ 80 % av aktierna i Kirjastopalvelu Oy.

Idag är det norska samarbetet omstrukturerat och samarbetet med BTJ Danmark har koncentrerats till bokdistribution. Det finska projektet däremot utvecklas positivt men långsamt. *Ikoner* träffade tre medlemmar i den finska ledningen för BTJ Kirjastopalvelu. I samtalet med vd Kari Heikkinen, Harri Koskinen med ansvar för marknadsföring och Olli Tuuteri för informationsproduktion visar det sig att svårigheterna att vinna de allmänna biblioteken har djupa rötter i finsk självständighetssträvan och misstro mot kollektiva lösningar.

De allmänna biblioteken i de 448 kommunerna är mycket självständiga.

De har ett flertal olika lokala datasystem, egna katalogiserings- och klassifikationstillämpningar och en mängd olika standarder.

Även om nästan alla bibliotek använder BTJ/K på något sätt så är det konkurrenterna som får leverera omkring 65 % av böckerna. Över 90 % av biblioteken använder BTJ/K: s urvals- och katalogiseringstjänster men många beställer sedan böckerna från någon lokal bokhandel eller bokhandelskedja. Biblioteket i Tammerfors utnyttjar exempelvis företagets bokpresentationer, dvs. förlagsrecensioner med BTJ/K:s redak-

Fakta BTJ Kirjastopalvelu Oy

Kirjastopalvelu Oy grundades 1961 av Finlands biblioteks-förening för att utveckla och sälja produkter och tjänster till de allmänna biblioteken. 1995 köpte Bibliotekstjänst 80% av aktierna och BTJ Kirjastopalvelu Oy bildades. BTJ Kirjastopalvelu är idag den ledande aktören på den finska biblioteksmarknaden och har verksamhet inom flera områden.

Bland produkter och varumärken märks:

- Kirjo – översikt och presentationer av finska, svenska och utländska böcker samt AV-media.
- Aksentti – översikt och omdömen om inspelad musik.
- AllFons – databas med katalogposter till finska, svenska och utländska medier.
- Aleksi – databas med referenser till artiklar i finska tidningar och tidskrifter.
- BTJ Arvo™ – finsk version av BTJ-modellen.
- BTJ Pro™ – helhetskoncept av biblioteksmöbler och inredningar av offentliga miljöer.
- Biblioteksmässigt inriktad förlagsverksamhet.

Kataloginformation utarbetas sedan 17 år tillbaka i samarbete med Helsingfors universitetsbibliotek som tillika är nationalbibliotek. BTJ Kirjastopalvelu medverkar härmed till att framställa en del av den finska nationalbibliografin.

Omsättningen var 127.5 MSEK år 2002 (97 MSEK år 2000).

Antal anställda 73 (71) personer.

BTJ Kirjastopalvelu Oy ingår i BTJ-gruppens affärsområde Bibliotekstjänst.

Styrelsen leds av koncernchef Joel Sommerfeldt från BTJ-gruppen. Två bibliotekarier valda av Finlands biblioteks-förening ingår i styrelsen.

tionella kommentarer, men beställer sedan böckerna från bokhandeln.

Finland

Konkurrensen är knivskarp. Det handlar inte bara om pengar. Bibliotekens kunder är krävande och vill ha böckerna samma dag som de finns i bokhandeln. Böckerna går att förhandsbeställa. BTJ/K kan informera biblioteken snabbt. Man anser sig spara tid genom att inte ha några lektörer utan använder i huvudsak förlagsinformationen. Man menar också att många av bibliotekarierna inte vill ha något expertutlåtande av en lektor. De vill bedöma själva och ser det som den mest centrala uppgiften i bibliotekariekompetensen. "Vi presenterar inte allt i vårt urval. Kvalitet är kriteriet för att ta med böcker på listorna. Vi väljer till exempel bort barnböcker, som inte lämpar sig för biblioteksbruk, våld, pornografi och en del universitetslitteratur. Vårt urval är ändå ganska brett och våra bokvolymerna borde därför vara större", säger Olli Tuuteri och tillägger: "Somliga bibliotek tycker ännu att våra tjänster är för dyra och att bokhandeln är snabbare."

Där finns den största konkurrensen.

Han påpekar att kedjorna ju inte är intresserade av att utveckla ett koncept på samma sätt som BTJ/K och därför borde biblioteken välja möjligheten att rationalisera genom att köpa tjänster. Men många bibliotek har i stället valt att fortsätta med sina tungarbetade metoder. Även om åtskilliga bibliotek köper bibliografiska poster så fortsätter man att anpassa posterna till det egna katalogiseringssystemet.

Ett annat problem är att några bibliotek också har egna klassifikationssystem, t.ex. Helsingfors stadsbibliotek. "Vi är beredda att skraddarsy produktionen så att man kan generera olika signum", säger Kari Heikkinen och påpekar att det skulle vara fördelaktigt för den finska biblioteksvärlden med mer enhetliga standarder. "Det är definitivt något man borde sträva efter."

"BTJ-modellen i finsk tappning"

BTJ Arvo skapades för att utveckla servicen till de allmänna biblioteken.

Ett pilotprojekt startade på Jyväskylä stadsbibliotek i december 2001 och första installationen driftsattes i Loppis kommunbibliotek i augusti 2002. Samtidigt slöts avtal med Tieto Enator och Akateeminen Tietopalvelu ATP, två av Finlands största leverantörer av bibliotekssystem, Pallas respektive ATP Origo, om anpassning av de båda företagens system till BTJ Arvo. Det nya var en integrerad informations- och leveranstjänst som ger kunderna möjlighet att följa en bok från den första förlagsinformationen och presentationen till beställning och leverans av fullt biblioteksutrustade exemplar, och som dessutom uppdaterar bibliografiska poster. Med BTJ Arvo ville företaget stärka sin strategiska konkurrenskraft.

Man är i stort sett nöjd med BTJ Arvos framgång. Hittills finns det 23 tecknade avtal och i slutet av året beräknas antalet vara 50 st. Den främsta anledningen till att inte fler anslutit sig (det finns 400 tillgängliga bibliotek) är att de lokala datasystemen inte klarat av att utnyttja tjänsterna. En annan orsak är att även om biblioteken tycker att BTJ Arvo erbjuder utmärkta tjänster har det inte gått att finna finansiering. Kari Heikkinen beklagar dock att inte fler bibliotek tycks se möjligheten att få tid över genom den rationalisering som företaget erbjuder för att kunna möta brist på arbetskraft, minskade medianslag och vara mer utåtriktade. "Vi ser positivt på framtiden, vi har tålamod, vi väntar och utvecklar tjänsterna tillsammans med kunderna."

I Sverige har BTJ varit en integrerad del av den svenska folkbiblioteksutvecklingen. BTJ/K i Finland har inte den

Foto: KARI SAARI

Kari Heikkinen, Kai Ekholm, Olli Tuuteri och Tuula Haapamäki har underskrivit avtal om katalogisering (2002).

starka förankringen. Kari Heikkinen är självkritisk och menar att man kanske inte positionerat sig tillräckligt. ”Det går inte hitta vårt namn i den nya *Biblioteksstrategi 2010*, som givits ut av undervisningsministeriet. Vi återfinns inte heller i den bibliotekspolitiska debatten. I Sverige har BTJ:s roll diskuterats och ifrågasatts öppet på ett annat sätt än här. Vi har varit för passiva. Nästan alla bibliotek hade t.ex. hem-sidor, innan vi hade en. Samtidigt har företaget vuxit snabbt och fördubblat omsättningen på 6-7 år. Vi ville inte heller bedriva aktiv marknadsföring innan vi hade något att erbjuda. Det har vi nu.”

Det finns också andra positiva tecken i den nuvarande biblioteksutvecklingen, där BTJ/K borde kunna utmärka sig. Stora förhoppningar knyts till den nye universitets-/nationalbibliotekarien, Kai Ekholm och hans strategiska utvecklingsplan, enligt Kari Heikkinen. De allmänna biblioteken har också bildat ett råd, som kan vara samtals- och avtalspart för nationalbiblioteket men även kunna fungera som diskussionspartner för oss. Dessutom går allt fler allmänna bibliotek samman inom regionerna, vilket också gör det lättare att samarbeta och förhandla.

Två intervjuer

med några som var med från början. Tuula Haavisto från Finlands biblioteks-förening och Per Halberg från Bibliotekstjänst.

Bibliotekstjänst och Kirjastopalvelu

I början på 1990-talet genomgick Kirjastopalvelu, biblioteks företaget, en ekonomisk kris. Den tekniska utrustningen var föråldrad och man hade inga

möjligheter att investera i en modern teknisk plattform. Ägaren Finlands biblioteks förening beslöt då att sälja merparten av aktierna. Det fanns två köpare, förutom BTJ en inhemsk, men det blev BTJ:s bud som avgjorde. BTJ investerade kraftfullt för att överföra de tekniska systemen till det nya företaget BTJ/K, som härigenom kunde utveckla katalogproduktion, ArtikelSök och Boksök. Målet var att gå vidare med Sambindningen och Bibliografisk service.

Tuula Haavisto

arbetar numera som biblioteks specialist/senior library adviser och tillhör den kärntrupp av kraftfulla kvinnor som ingår i det tidigare nämnda nätverk som från tjänstemannanivå har påverkat och påverkar utformningen av bibliotekspolitiken.

Från 1988 till maj 2003 satt Tuula Haavisto i styrelsen för Kirjastopalvelu först som Biblioteks förenings representant senare som finsk företrädare i BTJ/K. Anledningen till att sälja majoriteten av aktierna till BTJ var klar. Det var för tungt för den lilla föreningen att gå vidare med Kirjastopalvelu. ”Ett medelstort förlag ägdes av en liten förening.” Biblioteks förenings styrelse var villig att sälja men det första försöket misslyckades. Styrelsen fick inte med sig medlemmarna. Andra gången informerades medlemmarna bättre vid en rad möten runt om i landet. ”Nordiska kollegor var mycket sura över försäljningen men redan efter fem år följde Sveriges Allmänna Biblioteks förening efter”, säger Tuula Haavisto och fortsätter, ”jag har funnit att bibliotekarier i andra nordiska länder mestadels är mer 70-talistiska än finska bibliotekarier. De anser eller kanske snarare ansåg att man måste vara lojal mot det egna företaget.

För de finska bibliotekarierna var frågan om lojalitet mot Kirjastopalvelu inget argument.

Biblioteks föreningen hade annat att göra än att äga en butik som inte lönade sig de här åren. Av intäkterna från försäljningen grundade biblioteks föreningen en fond och det var verkligen nyttigare att ha en fond än ett företag.” Fonden finansierar kampanjer och stipendier, t.ex. Tuula Haavistos översättning av Bjarne Stenquists bok till finska. ”Fonderingen har lönat sig ganska bra. Kapitalet har vuxit”, säger hon.

På frågan om vilken roll Kirjastopalvelu senare BTJ/K spelat i det finska bibliotekssamfundet, svarar Tuula Haavisto, att Kirjastopalvelu inte tidigare hade så stor betydelse för utvecklingen av de allmänna biblioteken. Det har inte varit alldeles lätt för företaget, därför att det funnits och fortfarande finns ett motstånd mot centrala tjänster. Många på fältet tror nämligen inte att det är rationellt att köpa tjänster. Det finns många små bibliotek och förändringsobenägenheten är tidvis stor. ”Man vågar inte släppa taget, ser bara sitt vardagliga arbete och nästa dag och arbetar inte på någon idénivå”, säger hon.

När BTJ/K ville införa den svenska biblioteksmodellen upplevde Tuula Haavisto att ”den ena efter den andra nya svenska bossen kom och trodde att den svenska modellen kunde fungera i Finland”. Synergieffekten var mindre än väntad på båda sidorna. Det var krångligare att förena systemen, språkfrågan och kulturerna än man trodde på

Tuula Haavisto.

Finland

förhand, såväl bland biblioteksfolket som i företaget. ”I Finland bryr vi oss inte om den svenska modellen”, säger Tuula Haavisto. ”Efter försäljningen har vi bättre kunnat utnyttja olika konkurrensfördelar.”

Tuula Haavisto anser att det är självklart att biblioteken behöver ett företag som känner dem och kan utrusta dem med material och service. Dessa tjänster kommer att få en mer central roll. ”Om BTJ/K inte fanns skulle det snabbt grundas.” För två år sedan lanserades Arvo, som av många uppfattades som en utveckling av den svenska BTJ-modellen men som egentligen var en ny finsk variant. Arvo innebär att man förenar hela kedjan från den första preliminära beställningen till det moment när boken kommer till biblioteken. BTJ Arvo är en intressant kombination av material, service och logistik, menar Tuula Haavisto, och undrar vem som skulle producera biblioteksprofessionell litteratur om inte BTJ/K fanns.

Per Halberg,

tidigare en av cheferna på BTJ, kom till Helsingfors år 2000 för att som projektansvarig sedermera tf vd för BTJ/K utveckla och marknadsföra den finska versionen av Sambindningen och Bibliografisk service. Den kom att kallas Arvo – Flödet.

Per Halberg berättar att det finns en rätt naturlig förklaring till att han tog på sig denna uppgift. Från 1999 och en tid framåt var han inblandad i en genomgång av biblioteksrutiner i Europa. Han insåg att det inte någonstans fanns nya pengar att hämta för folkbiblioteken och blev övertygad om att enda möjlig-

heten för dem att ta på sig den nya rollen i informationsområdet var att frigöra resurser från inre arbete som t.ex. inköp och katalogisering. De svenska folkbiblioteken och BTJ hade ju utvecklat arbetsmetoder inom ramen för Sambindningen och Bibliografisk service. Dessa borde kunna ligga till grund för motsvarande nationellt utvecklade koncept i andra länder. Med denna insikt antog han utmaningen att engagera sig i arbetet med Arvo.

Vid ett antal seminarier under 2000 och 2001 lanserades Arvo för de finska biblioteken.

Målsättningen var att förankra budskapet att centrala tjänster kunde frigöra resurser för utveckling av referensjänst och informationsförmedling. Dessutom presenterades det viktiga bibliotekspolitiska programmet, som uppmanar till modernisering av tjänster och teknisk förnyelse på biblioteken.

Stämningen var avvaktande bland biblioteken. Det koncept vi kom med krävde ett nytänkande och det skapade stundtals oro. ”Om ni lyckas med detta blir ju biblioteken i Finland likriktade. Vi blir låsta till en enda leverantör.” Per Halberg lärde sig snart att traditionen att sköta bokhantering och alla andra sysslor själv var stark och att det innebar individuella lösningar. Att biblioteken har olika hyllsignaturer medför problem vid standardisering. Individualiseringen har också medfört en väsentlig svaghet, som också kommer fram i det nämnda bibliotekspolitiska programmet, menar han. Man lutar sig här mot staten och ropar på mer pengar och blandar till och med in fackliga aspekter med krav på lönehöjningar. Detta tänkande ger inte

plats för innovationer och rationaliseringar.

Det fanns andra svårigheter, t.ex. det stora antalet lokala system. I Sverige har en förutsättning för BTJ:s tjänster varit att BOOK IT funnits inom samma koncept.

Det fanns också kulturella skillnader, som inte minst märktes inom BTJ/K, där man var van vid en hierarkisk ledning. Per Halberg tyckte att han så småningom kunde möta medarbetarna med sin öppnare svenska ledarstil och därigenom frigöra kraft och energi.

Den 1 maj 2001 kom Kari Heikkinen in som vd och under hans och hans medarbetares ledning har BTJ/K utvecklats och är på väg att erövra den finska biblioteksvärlden. Det går att avläsa i de ekonomiska rapporterna. Man har i stort sett lyckats skapa förtroende för sitt arbete och har goda relationer till nationalbiblioteket. ”Det var inte lätt i början men snöbollen kom i rullning och jag ser optimistiskt på framtiden för BTJ/K”, säger Per Halberg.

Hur uppfattas då BTJ Kirjastopalvelu på fältet?

Intervjuer

med bibliotekschefer i kommuner av olika storlek. Loppi, Salo, Tammerfors och Helsingfors visar på flera individuella lösningar men med gemensamt intresse för katalogposter.

BTJ/K i Loppi

Biblioteket i Loppi med sina 7 579 invånare var det första bibliotek som tecknade avtal om Arvo. Datasystemet ATP-Origo gjorde det tekniskt möjligt.

Interiör från Richardsgatans bibliotek. Foto: Eva Ingvarsson.

Katalogposter hade man tidigare prenumererat på. När Arvo kom blev konceptet helt nytt. Man hade inte längre resurser att göra allt från beställningsposter till individuell katalogisering i biblioteket. Arvo erbjöd en rationell lösning, framhåller bibliotekschefen Tarja Toivonen. 90 % av media levereras av BTJ/K.

BTJ/K i Salo

I Salo, som har 24 600 invånare, prenumererar biblioteket på katalogposter från BTJ/K och kontrollerar varje post för eventuella ändringar framför allt så att ämnesordsindexeringen tydligare förmedlar ur vilken aspekt temat i boken har behandlats. Som ledstjärna har Hilka Orava den indiske biblioteksprofeten Ranganathans tankar om klassificering, där indexeringen är till för att hjälpa läsaren att närma sig boken.

De som indexerar skönlitteratur på BTJ/K har inte någon kontakt med kundernas sätt att söka information. Hon har också haft synpunkter på BTJ/K:s sätt att förhålla sig till facklitteraturen. Denna borde indexeras mycket mer ingående. I Salo har man inte tagit till sig BTJ Arvo, därför att Hilka

Orava inte tror på centralt producerade tjänster, om de inte vuxit fram i samråd med användarna.

BTJ/K i Tammerfors

”De allmänna biblioteken skulle inte klara sig utan BTJ/K”, slår Tuula Martikainen fast. Katalogiseringstjänster, inredningarna och service till musikbiblioteken är en absolut nödvändighet. Man har tilltro till företaget och litar på att tjänsterna är bra.

Frågan om bokleveranser är däremot mer komplicerad. De lokala bokhandlarna är mycket aktiva och det är viktigt för dem att inte låta BTJ/K tar över. Stadsbiblioteket i Tammerfors tog efter noggrant övervägande anbudet från den lokala bokhandeln. Till hösten 2004 skall avtalet omförhandlas och man kommer då att ta ställning till eventuell bokleverans från BTJ/K.

Numera köper man få exemplar i början och rekvirerar i stället fler när det behövs. De lokala bokhandlarna är snabba när det gäller efterbeställningar. Där kan BTJ/K inte konkurrera. Bibliotekets katalogisatorer är inte heller förtjusta i BTJ/K:s ämnesord av skönlit-

teraturen liksom i Salo. BTJ/K har inte lyssnat på önskemålen och inte gjort förändringar. ”Det skulle ändå vara intressant att pröva Arvo i Tammerfors”, säger Tuula Martikainen.

BTJ/K i Helsingfors

”Kirjastopalvelu och BTJ har haft så olika roller i biblioteksvärlden”, säger Maija Berndtson. I Sverige har BTJ varit en del av det svenska folkbibliotekssystemet. BTJ och biblioteken är sammanvuxna och de flesta bibliotek har skaffat litteratur via BTJ. I Finland är det annorlunda. Här finns ett längre avstånd mellan företag och folkbibliotek. Hela utgångspunkten är annorlunda. Det är frågan om två kontraster. I Sverige är de två alltför hopvuxna. I Finland är de allmänna biblioteken för självständiga och vill inte ”lägga sig i armarna” på BTJ/K. Det kan tyckas trångsynt och det är inte enbart positivt enligt Maija Berndtson. Här måste företaget tillvinna sig biblioteken på ett annat sätt än i Sverige. Där har man en lång tradition. Här kommer det att ta tid.

Helsingfors stadsbibliotek är dock en av BTJ/K:s stora kunder, framför allt då det gäller inköp av katalogposter och olika medier. Företaget måste dock kunna bedömas i konkurrens med andra, både prismässigt och service-mässigt. ”Huvuddelen av böcker har vi hittills köpt från andra leverantörer”, säger Sirkka Elina Svedberg, biträdande biblioteksdirektör.

Här har man i alla tider använt nationalbibliografins katalogisering, men det var ju inte tidigare så smidigt som nu med den nya tekniken. Förr var man helt enkelt tvungen att katalogisera själva. Tryckta katalogkort som levererades till biblioteken gick inte att använda på grund av det egna klassifikationssyste-

Finland

met. Nu när det går att använda färdiga katalogposter på ett smidigt sätt gör man givetvis det och har gjort så länge.

Alla katalogposter som BTJ/K kan leverera överförs till HelMet, Helsingforsregionens gemensamma

inköpsystem och till den gemensamma mediedatabasen. Det bibliotek som först börjar arbeta med en ny bok tar fram

Typiskt finskt och typiskt svenskt ...

Kulturella skillnader? Lättast är det kanske att fånga det typiskt finska genom att jämföra med det typiskt svenska. Så har Merita Nordbanken gjort i programmet "Kulturkompassen", inspelat år 2000. Det är inspelat av finsk television för att stödja personal från de båda länderna som kommer att arbeta ihop. Man kan ha negativa synpunkter på generaliseringar av det slag som kommer fram i programmet men jag kan inte komma ifrån att jag känner igen vissa påståenden. Här några röster från programmet om ledarskap, kulturella sammanhang och kommunikation:

Det är lättare att arbeta i Finland än i Sverige. Där finns en större respekt för auktoriteter. Man frågar inte så mycket. Chefen fattar snabba beslut men kan å andra sidan snabbt ompröva.

I Finland balanserar vi de snabba besluten mot kvalitetssäkring och är duktiga på tidsplanering.

I Sverige skall alla involverade vara delaktiga. Det tar så lång tid med förankringsprocessen att konkurrenterna hinner före. Vid ett svenskt möte skall alla höras. Man samlar in mer information i förväg, får ett mångsidigare underlag och väger in alla aspekter. Säkert blir det ett bättre underlag för beslut. Finska medarbetare tror att även om svenska beslut är koncensusbaserade så är det i alla fall inte säkert att alla får vara med och påverka.

Svenskar tar öppet konflikt med chefen och väntar sig att chefen skall lyssna på de anställda. Det finns en större närhet mellan chef och medarbetare än i Finland.

Därför kan det ibland vara problem när en ny svensk chef vill ha en öppen diskussion med sin finska personal. Det tycks finnas mindre hierarki i svenska företag men erfarenheten visar att skrapar man på ytan så finns den även där tydligt. Förväntningarna är olika. Finska medarbetare vill ha besked av chefen om vad som skall göras, de svenska vill vara med och bestämma.

Det finns tydligt olika sätt att kommunicera. I Finland lyssnar man mer än man pratar. När man sedan säger något är det rakt på sak. I Sverige lindar man in det som skall sägas och är inte alltid tydlig. Rikssvenskan upplevs som ett diplomatiskt språk som ger upphov till missförstånd. Vid konflikter visar svenskarna stor diskretion: "Det här är nog bra, men...."

Svenskar medger ogärna att det finns en konflikt och har dessutom svårt att formulera det negativa. Ordval och minspel avslöjar i stället.

Finska medarbetare uppfattar däremot att de kastar sig över problem och konflikter och att de är tydliga. Språkproblem finns. När båda sidor talar engelska blir det i och för sig jämbördigt, men kommunikationen blir fyrkantig liksom kroppsspråket. De flesta svenskar förväntar sig att finnarna talar svenska. Det gör de inte.

katalogposten, redigerar vid behov och för in sina exemplar. Därefter behöver andra HelMet-bibliotek bara lägga till sina egna exemplar och redigera enligt sina olika klassifikationssystem. Då katalogposterna överförs från BTJ konverteras uppgifterna som en följd av att nationalbibliografin använder MARC21FIN men HelMet-biblioteken MARC21."

Helsingfors stadsbibliotek har också eget klassifikationssystem, en tillämpning av Dewey. De allmänna biblioteken i grannkommunerna Esbo och Vanda använder det allmänna klassifikationssystemet men avviker från det vad gäller skönlitteratur, på var sitt sätt. "

På denna punkt", säger Sirkka Elina Svedberg, "brukar rekommenderas införandet av ett enhetligt klassifikationssystem. Med de mediemängder vi har är det dock ingen enkel sak att byta klassifikation."

Tammerfors, 195 456 invånare. Stadsbibliotekets entré. Foto: Maija Kanerva

Är efterkälken snart ett minne blott?

Man kan naturligtvis inte jämföra biblioteksutvecklingen i Finland och Sverige rakt av. Därtill är grundförutsättningarna alltför olika. Ändå är en viss jämförelse omöjlig att gå förbi. Den är inte heller ointressant. Tydliga paralleller finns på flera håll. En är de negativa konsekvenser som blir följden av att inte ha ett samlat ansvar för de olika biblioteksområdena, i Sverige uppdelat mellan olika departement och i Finland inom samma ministerium men på skilda avdelningar.

Ett annat område, i hög grad beroende av ovanstående, är det starka önskemålet i båda länderna att tillskapa en nationell bibliotekspolitik eller åtminstone en samsyn inom biblioteksområdet. I båda länderna drivs frågan av folkbiblioteken med den skillnaden att kollegorna i Finland redan har en stark förankring i landets högsta politiska ledning. Hos dem finns också ett

samspel i nätverk mellan kraftfulla företrädare för de allmänna biblioteken och utbildningsministeriet. Detta samspel fanns tidigare med Statens kulturråd i Sverige. Dessutom tillkommer i Finland nu den nye nationalbibliotekariens egen syn på utformningen av en nationell bibliotekspolitik. Han tar det försiktigt och vill skynda långsamt med formuleringar, även om han vidtagit åtgärder för att stödja utvecklingen mot en nationell samordning av biblioteken.

I Finland har de allmänna biblioteken en stark bibliotekspolitisk förankring. Statsmakten har inte bara i ord framhållit de allmänna bibliotekens betydelse för informationssamhället. Genom betydande statsbidrag har man stärkt biblioteken. Härigenom har man också legitimerat deras betydelse, en legitimering som säkerligen håller, när ekonomin återigen är sviktande. Bilden av

de allmänna biblioteken som centrala har också förstärkts genom den anslående arkitekturen.

Anledningen till de höga siffrorna för läsning och lånande har flera orsaker än så. Starkast är kampen för den språkliga identiteten. I det sammanhanget är det värt att notera svårigheterna för den svenskspråkiga minoritetens bibliotek och det mödosamma arbetet att ständigt sträva emot en minskad marginalisering.

Det finns både likheter och olikheter i synen på centralisering och centrala tjänster. De vetenskapliga biblioteken i Finland har ett enda datasystem, numera Voyager. Från de allmänna bibliotekens sida finns en ovilja mot centralisering. I Sverige däremot är det tvärtom. Forskningsbiblioteken har valt skilda system. Inom folkbiblioteksområdet har de flesta bibliotek köpt centrala tjänster av ett enda företag, BTJ. Det finns inga bra svar på vad som är bäst men man kan fråga sig om det är bra att alla gör lika? Konkurrens kan ge ekonomiska fördelar och driva på utvecklingen. Genom att de allmänna biblioteken i Finland väljer att stödja sina lokala bokhandlare i stället för att teckna sig för centrala tjänster, ger man möjligheter för lokal bokhandel att överleva. Däremot avstår man från rationalisering, behåller ålderdomliga arbetsmetoder och får mindre tid över för utveckling. Det finns anledning att förmoda, anser jag, att rationalisering på sikt ändå kommer att vara nödvändigt. Det är inte rimligt med individuella lösningar i en tid när samarbete är nödvändigt. Samordningen inom olika regioner, införandet av mer enhetliga

Finland

bibliotekssystem och en breddning av det nuvarande biblioteks nätverket kommer att påskynda utvecklingen.

Folkbiblioteken i de båda länderna har haft olika syn på kommersiella tjänster. I Sverige anlätade folkbiblioteken BTJ men många företrädare för bibliotek och dåvarande biblioteks förening var kritiska mot formerna för ägandet. De allmänna biblioteken i Finland har inte tagit till sig BTJ/K men av helt andra skäl, vilket intervjuerna visar. Här finns inte något negativt förhållningssätt till kommersiella tjänster. Snarare ses konkurrens som en fördel, eftersom det bidrar till ekonomisk förståelse. På samma sätt som i Finland har biblioteks föreningen i Sverige nu till slut avyttrat huvuddelen av sina aktier.

Samtidigt som de allmänna biblioteken i Finland troligen måste närma sig ett större mått av centralisering så har de svenska folkbiblioteken lättat på den tidigare hårda knytningen till BTJ och i olika sammanhang tvingats se till konkurrens fördelar hos andra leverantörer.

Det tycks nu som om den pågående utvecklingen på den finska biblioteksfronten ger ökade möjligheter för BTJ/K att vinna terräng.

Kulturskillnaderna är större än jag någonsin anat. Det finns likheter till femtio procent, säger man. Säkerligen är det de resterande femtio procenten som inneburit svårigheter för BTJ att överföra ”den svenska modellen” i Finland. Det svenska har inte alltid varit väl sett och de svenska folkbiblioteken har inte ansetts vara någon bra förebild. De sågs som alltför strömlinjeformade och nerntonande av bibliotekariekompetensen. Det skulle kanske vara dags att

fräscha upp den bild av de svenska biblioteken som finns i Finland.

En aktuell beskrivning av läget inom de svenska folkbiblioteken kommer troligtvis, när John-Erik Forslund gjort den analys som ingår i hans uppdrag att bereda frågan om en ny bibliotekslag. Det skriver Bjarne Stenquist i boken om efterkälken och hänvisar till budgetpropositionen 2003, där det står att Forslund skall undersöka om ”bibliotekslagen bör ändras på ett sätt som kan motverka de skillnader som finns mellan olika kommuner vad avser biblioteksverksamheten”.

Eftersom jag inte själv tror att en ny bibliotekslag är det redskap de svenska biblioteken i första hand behöver just nu är jag mer benägen att förvänta mig ett konstruktivt underlag för diskussion om framtiden, när den särskilda utredaren Gunnel Stenqvist kommer med sina förslag i utredningen om Kungl. biblioteket, Sveriges nationalbibliotek. Enligt hennes direktiv skall syftet vara att ”nä en effektiv användning av de nationella biblioteksresurserna och främja biblioteksväsendets utveckling”. Kommer KB då att få ett större ansvar för samordning av biblioteksutvecklingen i Sverige på samma sätt som i Finland? Hur skall det uppdraget då formuleras? Vilken syn har utredaren på den nationella bibliotekspolitiken och dess innehåll? Med en fräsch analys av den svenska biblioteksverkligheten och förslag till förbättringar kommer vi ikapp Finland som redan har de två dokumenten *Finlands bibliotekspolitiska program 2000-2004* och *Biblioteksstrategi 2010* som ledstjärnor. Framtiden är full av möjligheter och jag är övertygad om att efterkälken snart är ett minne blott.

Referenser i Finland:

Maija Berndtson, biblioteksdirektör, Helsingfors stadsbibliotek
Kai Ekholm, överbibliotekarie, Helsingfors universitetsbibliotek tillika nationalbibliotek
Christina Flemming, ordförande i Finlands svenska biblioteks förening
Tuula Haavisto, senior library adviser/biblioteksspecialist
Kari Heikkinen, vd, BTJ Kirjastopalvelu Oy
Harri Koskinen, marknadsansvarig, BTJ Kirjastopalvelu Oy
Tuula Martikainen, ordförande i Finlands biblioteks förening, kulturchef, Tammerfors
Hilkka Orava, bibliotekschef, Salo
Sirikka Elina Svedberg, biträdande biblioteksdirektör, Helsingfors stadsbibliotek
Tarja Toivonen, bibliotekschef, Loppo
Olli Tuuteri, informationsproducent, BTJ Kirjastopalvelu Oy
Barbro Wigell-Ryynänen, biblioteksinspektör, undervisningsministeriet

Referenser i Sverige:

Per Halberg, tidigare tf. vd, BTJ Kirjastopalvelu Oy
Heli Henriksson-Vasara, avdelningschef/bibliotekarie vid stadsbiblioteket i Göteborg
Gunilla Jonsson, biblioteksråd, Kungl. biblioteket
Tomas Lidman, riksarkivarie, samt medlem i redaktionskommittén för tidskriften *Ikoner*
Karin Löfdahl, tidigare informationschef vid Stockholms stadsbibliotek
Gunnar Sahlin, riksbibliotekarie, Kungl. biblioteket

E-post: margareta.torngren2@comhem.se

Ikoner-Akademien inbjuder till två dagars konferens om **MARKNADSFÖRANDETS NÖDVÄNDIGHET**

Angelägenheten av en tydlig marknadsföring riktad från bibliotek mot politiker och beslutsfattare

Program:

2.2.2004

Dialoger och signaler

- 09.30-10.00** Frukostkaffe
- 10.00-10.30** Jan-Eric Malmquist och Joneta Belfrage:
Välkomna!
- 10.30-11.15** Åsa Sundh, politiker och lärare vid Umeå universitet: Hörs du? Törs du? Säg vad du menar och mena vad du säger
- 11.15-11.30** Paus
- 11.30-12.15** Åsa Sundh: Det är hela du som ska kommunicera
- 12.15-13.15** Lunch
- 13.15-14.00** Kent Johansson, regionråd i Västra Götaland och Lena Skoglund, chef för regionbiblioteket i Västra Götaland: Gemensam strategisk planering
- 14.00-14.45** Sara Bengtzon, kommunikationskonsult och ordf. i DIK/Informationsfacket: Mänskliga möten och fruktsamma nätverk
- 14.45-15.15** Kaffe
- 15.15-16.00** Benita Nilsson, kulturpolitiker och marknadschef vid Nordiska Akvarellmuseet i Skärhamn:
Att sjösätta ett projekt – förankring och marknadsföring
- 16.00-16.30** Fri debatt
- 19.00-** Återsamling på BTJ för middag med underhållning

3.2.2004

Att sälja en idé och med ett innehåll

- 09.00-09.15** Tack för i går och välkomna tillbaka!
- 09.15-10.00** Britt-Marie Ahrnell, konsult och författare: Att marknadsföra och sälja idéer och kunskap
- 10.00-10.05** Paus
- 10.05-10.50** Britt-Marie Ahrnell: Gärna efterfrågad – men sälja!? Om attityder och föreställningar kring att påverka
- 10.50-11.15** Kaffe
- 11.15-12.00** Britt-Marie Ahrnell: Att väcka lust, nyfikenhet och intresse hos andra
- 12.00-13.00** Lunch
- 13.00-13.45** Erik Lindfelt, bibliotekschef i Jönköping, tidigare journalist vid Sveriges Radio: Biblioteket i mediebruset
- 13.45-14.30** Inga Lundén, stadsbibliotekarie i Stockholm: Attityder – mina och andras
- 14.30-15.00** Kaffe
- 15.00-16.00** Diskussion

Tack för den här gången och välkomna till något annat arrangemang i och av Ikoner-Akademien!

- Tid:** 1-2 februari 2004 kl. 09.00-16.30
- Plats:** Bibliotekstjänst, Traktorvägen 11 Lund
- Pris:** 1 700:- per dag inkl. för- o. eftermiddagskaffe, lunch och kvällsumgänge måndag
- Sista anm.:** 23 januari 2004
- Anmälan till:** Jan-Eric Malmquist BTJ 221 82 Lund, tel.: 046/18 02 61, fax: 046/18 04 32, e-post: jan-eric.malmquist@btj.se

Varmt välkommen till Ikoner-Akademien!

Jan-Eric Malmquist

Joneta Belfrage

Anteckningar rörande Seriearkivet

Jan Hoff

1. Blod

Jag har spillt blod för Seriearkivet. Det är sant, fast tanken var förstås bara att hjälpa till lite. Under mitt besök på Arkivcentrum för att tala med seriearkivarien Thomas Storn anlände Seriefrämjandets ordförande Fredrik Strömberg för att avlämna en lastbilslast med serietidningskartonger. När Storn hissade upp den stora garageporten för att kunna rulla ut handtrucken flög en driva med höstlöv in i arkivbyggnaden. Eftersom det småregnade var det bråttom att få in det känsliga materialet under tak, så medan de två seriefrämjarna var upptagna med avlastningen tänkte jag att jag kunde göra en liten insats med löven. Det kunde

bli mitt lilla modesta bidrag till den svenska seriekulturens bevarande. Det visade sig vara fel tänkt av mig, för skaffet på den kvast jag fick syn på i ett hörn var avbrutet och så vasst att jag skar mig i handen. Därefter återgick jag till den stillsamme iakttagarens roll. Strömberg visade som hastigast en äkta Adamson-statyett (serievärldens svar på Academy Award), som han hade invirad i SeF-tröjor, innan han försvann igen.

2. Serienostalgi

I André Franquins tecknade serie Gaston, som utspelar sig på ett serieförlag, brukar den tjänsteman som ska ge sig in i

mangaserier som ska läsas från slutet och där alla ser ut som barnen i Pokémon.

Man får i detta läge inte ge efter för nostalgins kvävande, livsfientliga sug bakåt. Vad man måste göra är naturligtvis att vara öppen både mot det förflutna och det kommande. Erkänna att saker kunde vara dåliga på 1970-talet också och att saker från 2003 inte nödvändigtvis behöver vara dåliga – eller skadliga för barnen – bara för att man själv inte

**Jan Hoff är
bibliotekarie**

orkar sätta sig in i dem. Mycket av vuxenvärldens fientlighet mot Pokémon bottnar nog ytterst i en ganska unken eurocentrism som inte existerar alls hos barnen som möter företeelsen förutsättningslöst. Och detta att ge ut manga-serierna baklänges är egentligen genialt, eftersom japanerna ju faktiskt läser (även bildsekvenser) från höger till vänster. Alternativet skulle vara att redigera om och fullständigt förstöra sidkompositionen. (Analogt med detta borde man också spegelvända alla japanska filmer vid visningar i

Rit-Ola och Knut Stangenberg.

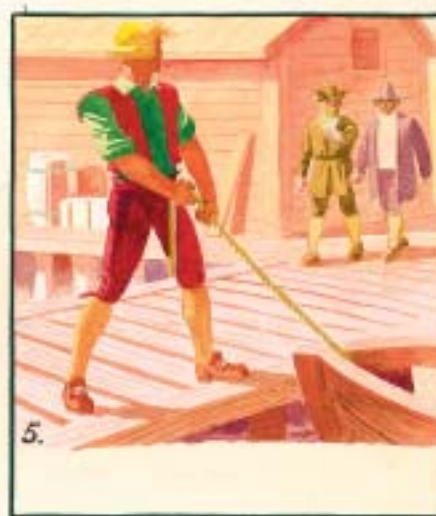
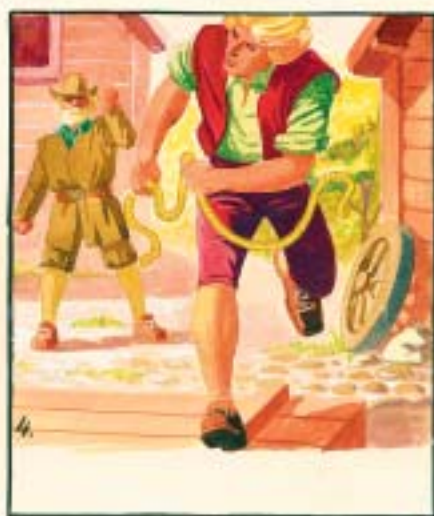
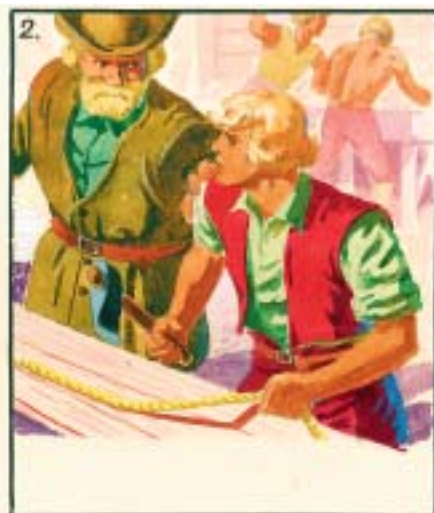
västerlandet, så att vi kan avläsa filmbilden från rätt håll.)

När jag hörde talas om att Seriefrämjandet, den anrika föreningen som jag varit medlem i under ett antal år på 1980-talet, skulle starta ett seriearkiv tänkte jag att jag borde skriva någonting om det.

3. En förmiddag på Arkivcentrum

Några minuter över tio den 29 september väntade jag huttrande i regnet utanför Lunds station. På byggnadens andra sida stod Thomas Storn. Huruvida han frös vet jag inte, men det var han som först kom på att vi kanske hade kommit till mötesplatsen från olika håll. Jag kunde känna igen honom från en av Mats Källblads serieteckningar i den folder jag fått mig tillsänd. Under ungefär ett år kan Storn uppbära lön för att sköta uppgifterna som seriearkivarie. I vanliga fall arbetar han på polisens arkiv, som också är inrymt i Arkivcentrum.

Dokumentation av svensk seriehistoria, vad innebär det egentligen? När jag,

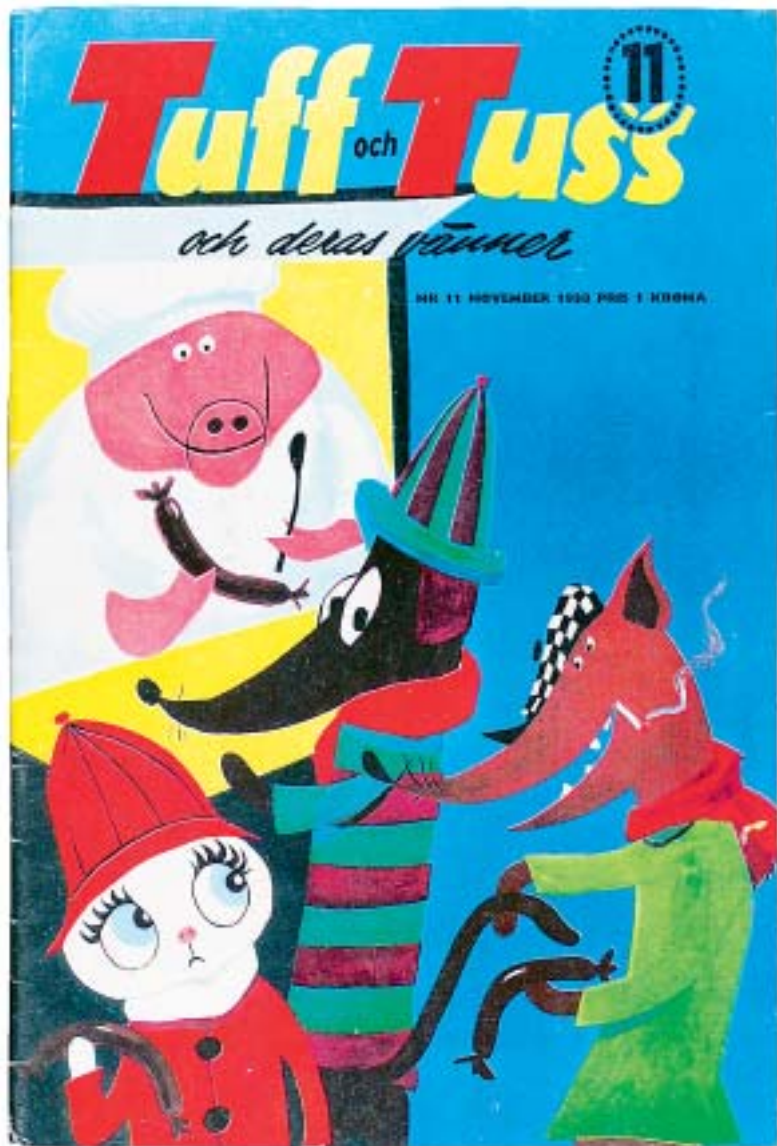
för att förebereda mig inför besöket, läste igenom det av föreningen sammanställda informationsmaterialet för att utröna vad man avser att samla i sitt arkiv insåg jag att jag själv skulle kunna komma på fråga som arkiveringsbart föremål. Inte som Den sista albumläsaren, men dels för att jag under mina ton- och tidiga 20-år medverkade i några blygsamma amatörseriefanzin, bland annat under den sedermera någorlunda etablerade tecknaren Stefan Nagys redaktörskap. Dels för en uppsats om serierna i tidningen Galago som jag skrev på Kulturvetarlinjens baskurs 1989.

Allra viktigast, föreläser Storn, är dock sådant material som ger inblick i den tidiga svenska serietidningsutgiv-

ningen på 1940- och 1950-talen. Man bandar intervjuer med de tecknare, författare, textare, redaktörer och annat

folk med anknytning till verksamheten som fortfarande är i livet. Alla som kan tänkas ha material liggande eller bara

kunskaper om mer eller mindre gångna tiders serieproduktion uppmanas höra av sig till Seriefrämjandet. Det är en bred, ambitiös satsning som förväntas ta flera år att bygga upp till fullo. Alla former av minnen, korrespondens, dagboksanteckningar, bokföring, reklam och så vidare kan kasta ljus över dunkla delar av denna relativt närliggande del av historien som hittills varit ofullständigt (eller inte alls) undersökt och dokumenterad. I vissa fall är det viktigt att informationen om projektet sprids snabbt så att inte viktigt material (exempelvis från nedlagda

förlags arkiv) slängs på grund av rent oförstånd.

Det Malmöbaserade förlaget Egmont (som är störst på den svenska marknaden och har tagit hand om de gamla Semic-titlarna som Fantomen, 91:an och Agent X9) har börjat skänka ett exemplar av alla seriepublikationer de ger ut till arkivet. Man hoppas att andra utgivare ska följa detta goda exempel.

I själva verket är projektet tvådelat. Det handlar för det första om att samla in material (i detta initialstadium är inte det tryckta materialet som man tänker på i första hand viktigast, då det

faktiskt existerar några mer eller mindre kompletta privata samlingar av alla svenska seriepublikationer). För det andra handlar det om att på olika sätt dra slutsatser med utgångspunkt från allt man samlat in. Konkret kommer detta att ta sig uttryck i arkivet och en svensk seriehistoria i flera band. Men vägen dit är ännu lång och under mellantiden har man tänkt ge ut en årsbok, där olika seriehistoriska uppsatser ska publiceras och fortlöpande information om projektets framåtskridande ska kunna spridas.

Samlingen tillväxer på hyllor som hyrs av Skånskt arkivförbund på Gastelyckan i Lund.

Även om det kanske skulle bli tydligare för allmänheten att arkivet existerar fysiskt om det hade en egen lokal finns det många fördelar med att dela lokaler med de andra medlemmarna i Skånskt arkivförbund. Bland annat gäller det sådana saker som hyreskostnader och tillgång till forskarbord.

4. Serierariteter

Några riktiga rariteter hade man redan i samlingarna. För det första ett album av Pehr Nordquist från 1820-talet, det vill säga så tidigt att det hamnar helt utanför den vanliga seriehistorien som man brukar säga tar sin början i amerikanska dagstidningar på 1890-talet. Vidare visade Storn mig några aldrig publicerade originalserier av Einar Norelius, som gjorde många serier på 1940- och 1950-talet (bland annat för Svenska Dagbladet), men nu mest är känd som Bland tomtar och troll-illustratör. Till dessa serier fanns även de maskinskrivna manusbladen bevarade samt den korrespondens som förts mellan tecknaren och hans presumtiva uppdragsgivare.

Storn, som även är litteraturhistoriker, var mycket kunnig och kunde

berätta en väldig massa spännande saker. Om ALGA: s seriesatsning på 1940-talet, som bland annat omfattade Buffalo Bill-album tecknade av Lennart Falk – en skicklig serieskapare som man nästan inte vet någonting om. Vidare hade han nyligen bandat en intervju med Rit-Olas syster.

Några av originalen var färglagda vilket väckte frågor av närmast seriearkeologisk karaktär. Hur kunde man trycka det där på 1940-talet? Frågade vi oss. Mycket har redan fallit i glömska om hur man arbetade praktiskt med överföring till plåtar och sådant på den tiden. Att ta reda på det är också en uppgift som faller inom ramen för projektet.

Det regnade fortfarande när jag kom ut på parkeringen efter att ha tagit avsked av Storn. Jag hade en kort bilfärd att tillryggalägga. Däremot har Seriearkivet en lång resa framför sig. Jag kan bara önska Storn och de andra som arbetar vid rodret och årorna lycka till. Hoppas att de finner en fridsam hamn i ett stormigt hav.

5. Tusch

En massa händelser på sistone har fört mig tillbaka in i seriernas värld. En sådan sak är förstas att jag fått barn.

När Jean Girauds västernserie Blueberrys äventyr (en av mina favoriter från barndomen) fyllde fyrtio år var jag helt enkelt tvungen att skriva om den. Och nu det här med arkivet... Det dröjer nog inte länge förrän jag blir medlem i Seriefrämjandet igen. När jag var ung var det långt från Karlshamn, där jag bodde, till föreningens huvudkontor som på den tiden var lokaliserat till Stockholm. Det kändes inte riktigt som om man hörde till, räknades. Det var nog den främsta orsaken till att jag efter hand tappade intresset för organi-

sationen. Idag, när jag bor i Lund, har Seriefrämjandet som huvudadress en box i Åkarp. Det är inte längre än att en rimligt pigg person skulle kunna cykla dit! Jag antar att det är det man menar när man talar om Den globala byn. Världen krymper.

Och så måste jag förstås köpa en flaskatusch – den rätta vätskan att fläcka fingrarna med i seriesammanhang!

Källor

Samtal med Thomas Storn på Arkivcentrum 20030929.

Thomas Storn och Peter Nilsson,

Projektet Svenskt seriearkiv – Svensk seriehistoria. (i Presshistorisk årsbok 2003.)

Svenskt seriearkiv/Svenska seriehistoria; Var med och skriv Sveriges seriehistoria. Seriefrämjandet 2003.

Kontakt med Seriefrämjandet kan tas på olika sätt. Brev kan skickas till:

Seriefrämjandet, box 51, 232 02 Åkarp.

Man kan ringa 040-30 70 05. E-posta bildobubbla@telia.com; eller gå in på:

www.serieframjandet.com .

Föreningen ger ut tidskriften Bild & Bubbla.

E-post: alander.hoff@gamma.telenordia.se

Årets bibliotek – att hoppa högst?

Raija Holmgren och Fredrike Holzhausen

Denna artikel bygger på vår B-uppsats våren 2003 på Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan i Borås med Åse Hedemark som handledare. Uppsatsen handlar om hur fackförbundet DIK, Dokumentation Information och Kultur ser på roller och funktioner så som det kommer till uttryck när förbundets utmärkelse Årets Bibliotek delas ut. Utmärkelsen har delats ut årligen sedan 1986 och ska gå till ett särskilt framstående bibliotek, som har tillämpat nya idéer eller på annat sätt har visat en verksamhet som för utvecklingen på biblioteksområdet framåt. (Domeij, 1986.) Vi konstaterar att DIK inte utger sig för att utse det bästa biblioteket. Det är inget "hoppa högst" pris. Juryn utger sig inte heller för att bedöma detta. Det handlar lika mycket om att priset kan ses som en uppmuntran för allt arbete och engagemang som läggs ner på biblioteken.

Syftet med vår uppsats var att undersöka hur synen på folkbibliotekens funktion och synen på användare speglas i juryns motiveringar. Vi var intresserade av vilka aktiviteter (till exempel läsförmedling, informationssökning) och funktioner som lyfts fram. Finns det några aktiviteter som inte nämns alls? Vilka grupper av användare nämns och på vilket sätt? Våra frågeställningar var: *Vilka roller och funktioner på bibliotek framhålls i motiveringarna? Hur framkommer användarperspektivet?*

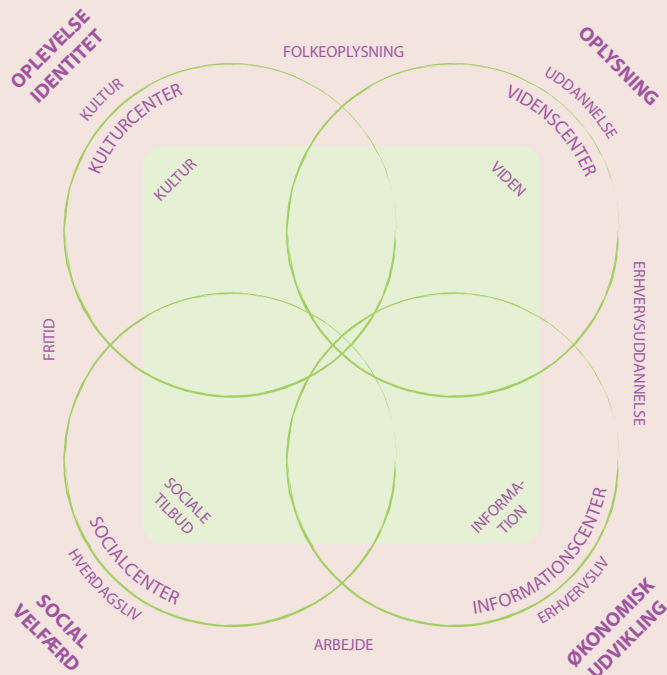
Vi valde ut de senaste fem gångerna som folkbibliotek fått utmärkelsen och analyserade texterna i motiveringarna.

Vi är intresserade av både folkbibliotek och textanalys och vi tycker själva att det varit lärorikt och intressant.

Modellen

I textanalys handlar det om att urskilja och undersöka olika delar av texten. I vårt fall rörde det sig om sammanlagt 28

meningar, vilka ingår i fem texter där juryn motiverar sina val av Årets Bibliotek. Som analysverktyg valde vi en modell av de danska forskarna inom biblioteks- och informationsvetenskap, Marianne Andersson och Dorte Skot-Hansen. Enligt deras modell (se figur) utformas folkbiblioteksverksamheten med utgångspunkt i fyra huvudfunktioner. Det rör sig om en informations-, en kunskaps-, en kultur- och en social funktion. De olika funktionerna är inte entydiga och de överlappar varandra ibland.

Ur: *Det lokale bibliotek – afvikling eller udvikling*, (Andersson & Skot-Hansen, 1994).

Andersson och Skot-Hansen betonar den lokala förankring ett bibliotek bör ha. De menar att biblioteken i högre grad bör orientera sig mot användarna framför att vara en

envägsförmedlare av kultur och information. Biblioteket kan och skall vara en informationsmässig och humanistisk dynamo eller drivkraft i lokalsamhället.

De fyra funktionerna enligt Andersson och Skot-Hansen har vi tolkat som nedan

Informationsfunktion

Här ingår information till allmänheten och till arbets- och produktionssektorn som viktiga delar. Här återfinns referensservice, samhällsinformation, turist-service m.m.

Kunskapsfunktion

Stöd till utbildningssystemet på olika sätt t.ex. genom att tillhandahålla läsp-latser och ordna användarundervisning.

Social funktion

Samhällets vardagsrum som vem som helst kan använda. Samverkan med andra samhällsinstitutioner såsom äldre- och barnomsorg. Här ryms också rådgivning och uppsökande verksamhet när det gäller särskilt utsatta grupper.

Kulturfunktion

Kulturella och konstnärliga aktiviteter och arrangemang, utställningar, verkstäder, lokalhistoriska aktiviteter, identitetsskapande verksamheter mm.

Analys och resultat

Vårt material består av fem texter och utgör DIK-juryns motiveringar till utmärkelsen Årets Bibliotek, under fem år.

1995
Helsingborgs Bibliotek
Sju meningar

Malmö stadsbibliotek, Årets Bibliotek 2003.

1996
Trollbäckens Bibliotek
Fem meningar

1999
Säffle Bibliotek
Nio meningar

2000
Härnösands Sambibliotek
Fyra meningar

2001
Kungsbacka Bibliotek
Tre meningar

Anderssons och Skot-Hansens modell applicerades på texterna. Genom en kvalitativ textanalys av motiveringarna, har vi utifrån vilka uttryck vi kunnat utläsa, placerat in meningarna under respektive funktion. Många meningar uttryckte och placerades därför under flera funktioner. Ett antal meningar kunde inte kopplas till en bestämd funktion och dessa samlades under

Övriga funktioner. Här är tre exempel som illustrerar hur vi gått tillväga.

”Som en självklar träffpunkt i staden, som det naturliga målet för den som söker kultur, förströelse, kunskaper och information framstår det nya Sambiblioteket i Härnösand” (Sambiblioteket har utsetts till Årets Bibliotek 2000, 2000) placerades under fyra funktioner, Informationsfunktion, Kunskapsfunktion, Kulturfunktion och Social funktion.

”Helsingborgs stadsbibliotek har, genom framsynthet, energi och aldrig sinande optimism, placerat sig i centrum för sin omvärld” (Helsingborg – Årets Bibliotek, 1995) placerades under Övriga funktioner.

”Biblioteket i Trollbäcken är både folkbibliotek och skolbibliotek och arbetar mycket nära de kringboende” (Almegård Nørby, 1996) placerades under Social funktion.

Sammantaget placerade vi meningarna enligt nedan

Funktion	Antal meningar
Information	9
Kunskap	7
Social	11
Kultur	8
Övrigt	11

Samtliga funktioner finns representerade, och den sociala funktionen har flest noteringar. Elva meningar, d.v.s. cirka en tredjedel av det ursprungliga antalet 28, kunde vi inte koppla till någon av huvudfunktionerna så dessa placerade vi under Övriga funktioner.

Informationsfunktion

Flera av meningarna under denna rubrik har också förts till kunskapsfunktionen eftersom vi funnit det svårt att särskilja information och kunskap.

Många av meningarna har teknik och Internet som tema. Under denna funktion placerade vi nio meningar. Här är två exempel:

De tekniska förutsättningarna för information skapades på ett tidigt stadium (Helsingborg – Årets Bibliotek, 1995).

Tillgängligheten till Internet är stor (Helsingborg – Årets Bibliotek, 1995).

Kunskapsfunktion

I meningar som placerats under kunskapsfunktionen finns ord som läromedelscentralen, pedagogiskt centrum och Internetkurser för företagare. Flera uttrycker kunskaper i allmänna ordalag. Här finns inga meningar om t.ex. vuxenstudier, livslångt lärande eller liknande. Under denna funktion placerade vi sju meningar. Här är några exempel:

Den verksamhets- och lokalmässiga integration av skolbibliotekscentralen,

läromedelscentralen, miljöverkstad och invandrarinformation är synbarliga bevis för att man lyckas vara kommunens viktigaste informationsbas och ett pedagogiskt centrum (Helsingborg – Årets Bibliotek, 1995).

Man arbetar bl.a. med Internetkurser mot företagare och är på väg att lägga ut katalogen på Internet (Årets Bibliotek, 1999).

Social funktion

Meningar under den sociala funktionen skiljer sig från övriga på så sätt att användarna är närvarande, antingen explicit eller underförstått. Utmärkande är också samarbete med andra verksamheter och institutioner. Här placerade vi elva meningar. Här är några exempel:

Barnens eget skapande bekräftas i fyndiga och välplanerade aktiviteter, anpassade till varje åldersgrupps speciella förutsättningar och de ges rika möjligheter att själva spåra upp ingångar till litteraturen (Almegård Nørby, 1996).

Biblioteket utmärker sig för en bred samverkan med andra kulturområden liksom för imponerande satsningar på de grupper i samhället som har särskilda behov av biblioteksservice (Höglind, 2001).

Kulturfunktion

I den här funktionen nämns bland annat kulturliv i allmänhet och att biblioteket stödjer lokalsamhällets historia. Att se biblioteket som en träffpunkt och medelpunkt är också meningar som återkommer flera gånger. Här placerade vi åtta meningar. Här är några exempel:

På det sättet stödjer biblioteket rätten till den egna historien och ger invånar-

na identitet med den plats de bor på (Almegård Nørby 1996).

Som en självklar träffpunkt i staden, som det naturliga målet för den som söker kultur, förströelse, kunskaper och information framstår det nya Sambiblioteket i Härnösand (Sambiblioteket i Härnösand har utsetts till Årets Bibliotek 2000, 2000).

Övriga funktioner

Sammanlagt elva av meningarna kunde inte hänföras till någon av de fyra huvudfunktionerna. Vad som förenar flera av dessa är framtid och utveckling. Beskrivningarna av personalen och hur de arbetar framåtsyftande framträder ett flertal gånger. Personalen lyckas förena det gamla med det nya genom att arbeta medvetet med ny teknik samtidigt som de arbetar med boksamlingar. Detta är enda tillfället när "bok" finns med i texterna. Egenskaper och aktiviteter hos personalen som lyfts fram är att de satsar djärvt, är kreativa och envisa vilket lett till maximalt utnyttjande av resurser. De är vidare energiska, orädda, anpassar sig och är flexibla.

Formuleringarna tycks sammantaget syfta till att uppmuntra personalen att arbeta framtids- och utvecklingsinriktat. Man trycker också på vikten av att biblioteken blir synliga och uppmärksammade. Här placerade vi elva meningar.

Här är några exempel:

Personalen visar stor oräddhet i sin strävan att pröva nya arbetsmetoder för att göra biblioteket så synligt som möjligt i samhället (Helsingborg – Årets Bibliotek, 1995).

Medvetna satsningar görs också på marknadsföring och Säfte bibliotek får ofta uppmärksamhet i den lokala pressen (Årets Bibliotek 1999, 1999).

Biblioteket visar stor flexibilitet när det gäller att anpassa sig till invånarnas skiftande behov (Årets Bibliotek 1999, 1999).

En relativt liten kommun har fått ett i alla avseenden stort bibliotek med maximalt utnyttjande av gemensamma resurser (Sambiblioteket i Härnösand har utsetts till Årets Bibliotek 2000, 2000).

Säfte bibliotek är det lilla biblioteket som har något extra (Årets Bibliotek 1999, 1999).

Diskussion

Ett framträdande tema i materialet får sägas vara framtid och utveckling.

Under Övriga funktioner finns många meningar med detta tema. Genom att anpassa verksamheten till olika behov och genom att synliggöra och marknadsföra sitt bibliotek uppnår man en god verksamhet med lokal förankring. Personalen har en nyckelroll i det framtids- och utvecklingsinriktade arbetet. Vi tycker oss se paralleller till betoningen som Andersson och Skot-Hansen lägger på att biblioteket bör fungera engagerande, igångsättande och inspirerande i lokalsamhället.

Tyngdpunkten i roller och funktioner i motiveringarna varierade något mellan åren. I tre av motiveringarna saknades en eller två huvudfunktioner. Det skulle kunna bero på att jurymedlemmarnas självständiga arbetssätt och individuella intresseområden påverkar bedömning och därmed motiveringen.

För de flesta människor hör begreppen bibliotek och böcker ihop. I vår undersökning nämns bok och litteratur en gång vardera.

Anledningen kan vara att juryn är fokuserad på nya medier som idag konkurrerar med det traditionella beståndet.

I *Det civiliserade informasjonsamfunnet: folkbibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid* (2001) skriver Ragnar Audunsson om folkbibliotekens roll och uppgift i dagens och morgondagens samhälle. De tillfrågade grupperna, allmänhet, politiker och bibliotekarier är relativt eniga; bibliotek behövs även i framtiden för fortsatt arbete med bl.a. information, kultur, bildning och utbildning. Bilden är samstämmig mellan *grupperna*, men skiljer sig åt mellan åldrar. Yngre invånare och politiker tror inte i lika hög utsträckning som äldre på bibliotekets betydelse i IKT, Informations-, Kommunikations- och Teknisksamhället.

Vi tror att det är viktigt att biblioteksverksamheten är kreativ, nytänkande och att man har förmåga att se nya medier som ett sätt att utveckla sin verksamhet, särskilt för att attrahera även den yngre publiken. Vi menar också att det är viktigt att utvärdera bibliotekets verksamhet kontinuerligt och på så sätt möta nya behov.

Biblioteken måste visa sig mer – marknadsföra sig. Audunsson (2001) diskuterar i sin artikel att bibliotekets roll är komplex och svår att avgränsa. Frågan om var man placerar in biblioteket i kommunens organisation fick väldigt olika svar av politikerna, många verksamheter nämndes.

FOTO: JONAS HÖGLUND

Fredrike Holzhausen (t v) och Raija Holmgren går båda två just nu tredje terminen på Bibliotekshögskolan i Borås

Vi menar att det finns en stor potential att utveckla samarbete mellan kommunens olika förvaltningar och verksamheter. För att kunna anpassa sin verksamhet och stärka sin ställning i den kommunala organisationen är det viktigt att folkbiblioteket visar sig och informerar om sin verksamhet och vad det kan erbjuda både internt, i de olika kommunala verksamheterna, men också externt, till kommunens invånare och kanske också företag. Samtidigt vill vi påpeka vikten av att fortsätta ha användare i centrum, att se individens behov.

Barn- och ungdomsverksamhet är ett prioriterat område för biblioteken. Det är en av de grupper som nämns särskilt i bibliotekslagen och det är den grupp som framhålls i flera studier, t.ex. *Bibliotekets förändringsprocesser: Ett forskningstema* (1997) av Lars Höglund, professor vid Institutionen för Biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan i Borås och *Folkbibliotekets roller och dess användare: En undersökning som speglar användarnas åsikter på sexton*

svenska bibliotek (1999) av forskarna Gudrún Thórsteinsdóttir och Ulla Arvidsson.

I vår analys av juryns motiveringar kan vi se att den enda användargrupp som tydligt framhålls vid ett flertal tillfällen är just barn och ungdomar. Andra grupper vars behov ska uppmärksammas särskilt enligt bibliotekslagen nämns ej explicit i vårt material, t.ex. funktionshindrade. Istället skriver man om "grupper som har särskilda behov av biblioteksservice". Sättet att uttrycka sig i allmänna ordalag om användare är något som är kännetecknande för alla texterna. Andra exempel är "medborgare", "invånare", "kända och okända människor som bor runt omkring". Det finns likheter i vår undersökning med resultat i studien *Vad sägs om användare?: Folkbibliotekens användardiskurs i tre bibliotekstidskrifter* (2002) av Åse Hedemark och Jenny Hedman vid Institutionen för Biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan i Borås (och som artikel i *Ikoner* nr 6/2002). De urskiljer olika diskurser i biblioteksfackpress, däribland folkbildningsdiskursen. Där omnämns sällan användare som individer utan som delar i ett samhälleligt kollektiv, t.ex. som medborgare.

En annan viktig roll för folkbiblioteket som också nämns i bibliotekslagen är främjandet av intresset för kunskap och insatser för att öka vuxenstuderas tillgång till biblioteksservice. Antalet vuxenstudering har ökat kraftigt under 1990-talet. Mer än 90 procent av studerande på alla nivåer använder folkbibliotekets tjänster. (*Folkbiblioteksfakta*, Svensk biblioteksforening). Även Audunssons undersökning visade att befolkning, politiker och bibliotekarier är eniga om vilka tjänster som ska prioriteras i folkbibliotekens verksamhet.

De uppgifter som nämns som viktigast är att stödja den formella skolan och att vara ett redskap i det livslånga lärandet.

Mot bakgrund av detta, förvånade det oss att vuxenstudering som grupp inte nämns och att begreppet livslångt lärande saknas i vår undersökning.

De fyra huvudfunktionerna enligt vår analysmodell finns alla med, med viss övervikt för meningar under den sociala funktionen. Anledningen kan vara att den sociala funktionen tolkades bredare än övriga. Här finns bland annat integration, samverkan och användare/användargrupper representerade. Det sammantagna resultatet speglar, menar vi, att juryn har sett till helheten i folkbibliotekens verksamhet. Samtliga fyra huvudfunktioner är viktiga. När vi själva har funderat på vilka funktioner som bör betonas, har det varit svårt, för att inte säga omöjligt, att peka ut en funktion framför en annan.

Under arbetets gång har vi haft anledning att reflektera över om utmärkelsen har någon betydelse för i vilken riktning biblioteken utvecklas. För att kunna svara på den frågan krävs ytterligare forskning på området.

Källförteckning

Almegård Nørby, Karin, (1996).

"Professionellt, verklighetssinnat och framåtsyftande i Årets Bibliotek." *DIK-forum*, nr 16, s.32

Andersson, Marianne & Skot-Hansen, Dorte (1994). *Det lokale bibliotek – afvikling eller udvikling*. Köpenhamn: Danmarks Biblioteksskole

Audunsson, Ragnar (2001).

"Folkebibliotekenes rolle i en digital framtid : Publikums, politikernes og

bibliotekarenes bilder. Ingår i *Det siviliserte informasjonsfunn : Folkebibliotekenes rolle vid inngangen till en digital tid*. Bergen: Fagboksförlaget

Domeij, Ingrid (1986). "Välj bästa biblioteket." *DIK-forum*, nr 4, s14-15

Folkbiblioteksfakta, Svensk biblioteksforening, www.biblioteksforeningen.org [2002-12-02]

"Helsingborg – Årets Bibliotek" (1995). *DIK-forum*, nr 15, s.32

Hedemark, Åse & Hedman, Jenny (2002). *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurser i tre bibliotekstidskrifter*. Borås: Högskolan i Borås, (BHS-magisteruppsats 2002:61)

Höglind, Ingrid (2001). *Årets Bibliotek 2001-2002*. http://www.kungsbacka.se/texter/kultur/arets_bibliotek_kalas.htm [2003-05-12]

Höglund, Lars (1997). "Bibliotekens förändringsprocesser: Ett forsknings-tema." *Svensk biblioteksforskning*, nr 1/2, s. 5-26.

"Sambiblioteket i Härnösand har utsetts till Årets Bibliotek 2000" (2000). *DIK-forum*, nr 12, s.18

Thórsteinsdóttir Gudrún & Arvidsson, Ulla (1999). "Folkbibliotekets roller och dess användare: En undersökning som speglar användarnas åsikter på sexton svenska bibliotek." *Svensk biblioteks-forskning*, nr 1, s. 5-26.

"Årets Bibliotek 1999" (1999). *DIK-forum*, nr 12, s.24

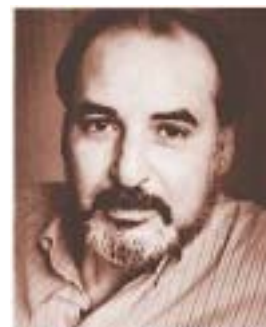
E-post: raija.holmgren@spray.se
fredrike_holzhausen@hotmail.com

Ben Jelloun

Lotta Rönn

Vad var det egentligen som hände i Casablanca den 16 maj 2003 då mer än 40 människor dog och ett hundratal skadades i en serie självmordsattacker? 14 självmordsbombare indelade i fem grupper utförde attentaten som inte riktade sig mot några egentliga turistmål. Några av attentatsmännen tillfångatogs levande, och tack vare dessa kunde även andra som låg bakom attentaten gripas. De första rättegångarna mot de inblandade har nyligen avslutats. Tre av de åtalade har dömts till dödsstraff, många andra dömdes till långa fängelsestraff. De dömda förväntas överklaga domarna. Samtidigt har en debatt inletts i Marocko, om att eventuellt avskaffa dödsstraffet.

Jag träffade den marockanske författaren Tahar Ben Jelloun i Casablanca för ett samtal om Marocko och den muslimska världen efter terrorattackerna i USA och

Casablanca. Han är bosatt i Frankrike, men kom till Marocko några dagar efter attentaten i Casablanca. Ben Jelloun är känd i Sverige för ett tiotal böcker som finns i svensk översättning, bland andra Sandbarnet, *Den tjugosjunde natten* och *Islam – svar på dina frågor*, som alla blivit mycket uppmärksammade.

Både författaren och hans lilla bok *Islam – svar på dina frågor* är på nytt aktuella efter attentaten i Casablanca. Han skrev boken efter terrordåden den 11 september 2001 för att själv försöka förstå, och samtidigt förklara för sin dotter hur muslimer kunde begå så onda handlingar. Här nedan berättar han om sina tankar kring terrordåden i Casablanca, och om vad som måste göras för att det inte skall hända igen.

Ben Jellouns strävan att förstå och förklara hur muslimska självmördare kan döda okända och oskyldiga personer har

tagit en allt centralare roll i hans författarskap. Även hans senaste bok, novellsamlingen *Amours sorcières* (ung. Förhäxade kärleksförbindelser) berör ämnet

Lotta Rönn är litteraturvetare från Göteborg och numera frilansskribent bosatt i Marocko

terrorism. Boken som kom ut i Frankrike i våras håller på att översättas till svenska och kommer att ges ut i Sverige nästa år på Alfabeta förlag. I en av de lysande novellerna *L'enfant trahi* ("Det förrådda barnet") är huvudpersonen en av de terrorister som den 10 september 2001 förbereder sig för att störta sig i döden med ett kapat flygplan.

 Vär du i Marocko fredagen den 16:e maj då attentaten i Casablanca ägde rum?

Nej, jag var i Italien. Jag fick reda på attentaten när jag tittade på TV och jag blev chockad över vad som hade hänt. Några dagar senare reste jag till Marocko

för att presentera min nya bok *Amours sorcières*. Resan var planerad sedan länge.

Jag har träffat många människor här, framför allt många journalister, och jag har talat mer om attentaten än om min nya bok.

 Marocko är ett barnrikt land som brottas med allvarliga problem som fattigdom, analfabetism och annat. Hur tror du att attentaten i Casablanca kommer att påverka framtiden för landets ungdom?

Det är viktigt att barn och ungdomarna inte blir åsidosatta, för då ökar risken att de blir öppna för att dras in i sekter. Vi måste berätta för dem att detta inte är islam, precis så som jag gjort i min lilla objektiva bok, *Islam – svar på dina frågor*.

 Precis efter attentaten i Casablanca talar de man om internationell terrorism, men senare visade det sig att gärningsmännen var marockaner. Hur skall man tolka det?

Detta är en terrorism som har dragit nytta av en ungdom från kåkstäderna som är redo för allt. De lever under svåra förhållanden, de ser inte någon ljusning, de ser ingen framtid. De lever på en gräns, eller har gått över en gräns, där de inte längre tror sig ha någonting att förlora.

Du kan ta en ung människa som inte längre har någonting att förlora, en som inte har någon framtid, inget arbete, ingen skolgång eller sysselsättning. Du skulle mycket väl kunna göra en hygglig människa av honom. Om du erbjuder honom ett arbete, klär honom som genomsnittet och ger honom en anständig bostad, så kommer han att utvecklas till en normal människa. Men om du istället köper honom och indoktrinerar honom, så kan du göra en terrorist och självmordsbombare av honom, för hans psykiska sårbarhet är uppenbar.

 I attentaten i Casablanca var ungefär en tiondel av de omkomna utlänningar, resten var marockanska muslimer, precis som självmordsbombarna. Hur är det möjligt att förstå det som skett i Casablanca, när både gärningsmän och offer är marockanska muslimer?

Det bevisar bara att logiken bakom terrorismen är antimuslimsk och framför allt inte har något som helst samband med islam, varken teologiskt eller andligt. Islam är en religion som är underkastad freden, och det finns inte en enda vers i Koranen som tillåter mord, självmord eller dödande av oskyldiga.

Det vi ser i Casablanca är en avdrift som är fullkomligt ologisk, orationell och vansinnig. Terroristerna slår till för sakens egen skull.

 I din bok Islam – svar på dina frågor pekar du på fattigdom, analfabetism, korruption och orättvisor som orsakerna bakom denna typ av terrorism. Merparten av de självmordsbombare som genomförde attentaten i Casablanca kom från fruktansvärda slumområden i stadens utkant. I fallet med Casablanca är kopplingen till analfabetism och fattigdom mycket tydlig. Men hur ser du på kopplingen till orättvisorna och korruptionen?

Fattigdomen i sig innebär inte att man kan döda människor. Jag har besökt alla dessa slumområden. Jag har tillbringat en hel dag i Chichane, Quarrière Thomas, Sidi Moumen och Lalla Mariem. Jag har sett många fattiga människor, men de är inga framtida terrorister. Terroristerna är människor med en tydlig psykisk instabilitet som utnyttjas. Fattigdomen gör att detta sköra psyke blir mer avgörande. Det är allt.

Det är politiker och intellektuella som talar om korruption och orättvisor. Det betyder inte att problemet inte exi-

sterar. Problemet finns, men jag tror inte att de religiösa tal de hållit för att värva självmordsbombarna hade någon politisk eller ekonomisk inriktning. Det handlade snarare om anföranden som påminner om psykologiska sekter och som fungerat som manipulativa verktyg.

Om du tar en ung från slummen och säger till honom att ”Wow, du skall dö i kampen mot korruptionen”, så gör han det inte. Det struntar han fullkomligt i, för han har ingenting med korruptionen att göra. Men säger du till honom att den islam som vi har i Marocko är ett förräderi mot islams föreskrifter, och underbygger detta genom att hamra in det i honom med hjälp av texter som är mer eller mindre manipulerade, då går det. Eftersom det handlar om människor som inte är särskilt allmänbilda-

de, och som här har att göra med människor som är mycket manipulativa, så fungerar det. Bevisligen fungerar det.

Fakta om Marocko:

Antal invånare: ca 30 miljoner

(ca 1/3 av befolkningen är under 15 år)

Officiellt språk: arabiska

Officiell religion: islam

Huvudstad: Rabat (ca 1,3 miljoner invånare)

Största stad: Casablanca (ca 3 miljoner invånare)

Arbetslöshet i städer: 20 %

Elektricitet: 53 % av hushållen har el.

Minimilön: 1 660 Dirham/månad. (Ca 1 500 SEK)

Analfabetism: ca 50 % i hela landet.

Fattigdom: ca 20 % av befolkningen lever i fattigdom.

Andelen fattiga ökade med 45 % under 90-talet.

Statsskick: Konstitutionell monarki där monarken har stark ställning. Kungen är av hävd ”de troendes ledare”. Han är även nationens högste representant, utnämner regeringen som är ansvarig inför honom, leder rättsväsendet och är landets överbefälhavare.

(Källor: Marockanska Inrikesministeriet och Nationalencyklopedin)

 Du skriver även i din bok, att det är viktigt att skilja religion och politik åt. Hur ser du på sambandet mellan religionen och den nuvarande politiken i Marocko för att förklara händelserna i Casablanca?

Alla politiker i Marocko just nu, åtminstone de som låtit landet leva i fred och utveckla en stabilitet, har nått slutsatsen att det är nödvändigt att skilja religionen och politiken åt, och att det är uteslutet att religionen blir ett parti-program för något politiskt parti. Marockanerna har varit muslimer i 1400 år, och den islam som praktiseras har levt i fred och upphöjt lugn som aldrig har varit ifrågasatt. Några små störningar kommer inte att ändra på 1 400 år av fred.

 Den marockanske inrikesministern sade i ett uttalande en av de första dagarna efter attentaten, att terroristerna genom sina handlingar hotar den demokratiska utvecklingen i Marocko. Hur tror du att dessa dåd kommer att påverka demokratiseringsprocessen i Marocko idag?

Det är uppenbart att attentaten avsåg att stoppa landets demokratiseringsprocess, och att skada landets stabilitet och ekonomi. Dåden är ett sätt att avskräcka turister från att besöka landet och att

avskräcka investerare från att komma hit. Men en demokratiseringsprocess är långsam process, och man kan inte från en dag till en annan åstadkomma en perfekt demokrati där allt är bra. Vi håller på att lära oss att utöva demokrati i det här landet. Det tar tid.

 Vilket är det största problemet i Marocko idag?

Det största och viktigaste problemet är utbildning. Det är nödvändigt att tänka om och se över hela utbildningssystemet och läroplanen. Det är viktigt att börja redan i lågstadiet, för det är där som morgondagens Marocko skall växa fram.

Det andra stora och mycket angelägna problemet är korruptionen. Du kan bygga upp vilket säkerhetssystem som helst som skydd mot terrorism, men

om någon genom att muta en portier eller vakt bara kan promenera in, så tjänar det ingenting till. Korruptionen är något ont som det är nödvändigt att bestrida och bekämpa. Det är temat i en av mina romaner som kom ut på svenska för en 7-8 år sedan. Boken heter *Mourads moral* och handlar om korruptionen i Marocko.

 I din senaste bok Amours sorcières är ett av bokens teman förräderi, vilket är tydligt i novellen L'enfant trahi. När man tittar tillbaka på attentaten i Casablanca, vem är det som blivit förrådd, och av vem?

Jag tror att det är Marocko som blivit förrått, och som blivit förrått av marockaner som glömt av att de är marockaner.

E-post: lottaronn@hotmail.com

N f U ö M r R E T

I Thomas von Vegesacks anmälan av *Censur och tryckfrihet* (4/2003) finns ett oklart slut, vilket alldeles säkert är redaktörens fel. Det är alltså inte bokens författare som påstår "att det var sista gången som myndigheterna förföljde en pornografisk skrift". Utan det är Per Meurling 1950 i boken *Jag var kärlekskonstens mästare*. Oavsett vilket, redaktören ursäktar sig!

Redaktören

Lätt som en fågel

Sven Nilsson

För ett par veckor sedan stod jag framför Ospedale Santa Maria della Scala i Siena. I dessa fantastiska gotiska byggnader var det sjukhus i nästan nio hundra år. Först var det väl mest ett rastställe för pilgrimer som längs Via Francigena skulle till Rom, men på 12- och 1300-talen utvecklade man här metoder som var epokgörande när det gällde hygien, bemanning och så vidare. Sjukhuset stängde 1985. En av de sista som vårdades på Santa Maria della Scala var författaren Italo Calvino. Han dog också här 1985.

Medan jag stod där tänkte jag på en sen eftermiddag i november för några år sedan, när jag väntade på bussen på Piazza Vittorio Emanuele II i Pisa för att åka tillbaka till Lucca. Ovanför träden höjde och sänkte sig ett moln av starrar. Jag försökte göra samma sak som herr Palomar i Calvinos bok när han iakttog en starflock. I dessa fågelmoln finns ingen ordning alls, verkar det. Man väntar sig, tänkte herr Palomar (och jag), att flyttfåglar utgör en välordnad och kompakt flygformering som har en gemensam inriktning, men så är det inte:

”det rör sig om en luftanhopning, som ständigt tycks på väg att skingras och upplösas, som pulverkornen i en vätska, och i stället hela tiden förtätas som om ett osynligt rör fortsatte att utslunga virvlande partiklar, men utan att någonsin lyckas fullständigt mätta lösningen.”

Jag försökte liksom herr Palomar koncentrera mig för att finna principen bakom den till synes oordnade rörelsen, men det var hela tiden utsiktslöst. Just som flocken drogs samman så att himlen förmörkades uppstod ett gapande tomrum i mitten. Jag kunde liksom herr Palomar se svärmen komma i vild fart åt mitt håll, men i flocken kunde jag då fästa blicken på en fågel som i stället var på väg bort, och plötsligt upptäckte jag att hela flocken som tycktes närma sig i själva verket skingrades åt alla håll. Jag såg samma virvel stiga och sedan falla som sanden i ett timglas – och så dök virveln med ens ner och försvann i trädkronorna. Precis samtidigt övergick eftermiddagen i kväll.

Italo Calvino tillhör den rätt lilla grupp av författare som får en växande betydelse också efter sin död. Han har skrivit en rad böcker som är av den typen att man köper dem som oväntade överraskningar åt mycket goda vänner, ni vet sådana gåvor som säger något hemligt om givaren. Se, klätterbaronen, den tudelade visconten och den osynlige riddaren finns också i mig. Också jag har besökt Kublai Khans osynliga städer!

Det finns mycket av Voltaires intelligens och esprit hos Calvino, men han var dessutom samlare och utgivare av folksagor; också folksagans självklarhet, konkretion och hemlighetsfullhet finns hos honom. Böckerna jag nämnde ovan inbjuder oss som läsare att följa med på något fantastiskt som blir möjligt just därför att vi så gärna vill förföras, och så skojar han bort oss fullkomligt i den roman han skrev om romanläsandet, *Om en vinternatt en resande*. Om man ska försöka fånga egenarten i hans skrivande, måste man väl använda ordet *lätthet*, och han har själv gett vad han kallar en övergripande definition av sitt verk:

”mitt arbete har för det mesta gått ut på att eliminera tyngd; jag har försökt beröva såväl mänskliga gestalter som himlakroppar och städer deras tyngd; framför allt har jag försökt häva tyngden i berättelsens struktur och i språket.”

Denna deklaration gör han i inledningen till den postumt utgivna *Sex punkter inför nästa årtusende*. De sex punkterna är egentligen bara fem, för den sista hann han aldrig utveckla. Saken var den att Italo Calvino inbjudits till Harvard för att hålla en serie på sex föreläsningar, de så kallade Charles Eliot Norton Poetry Lectures. Innan han skulle resa hade han avslutat de fem första föreläsningarna, men den sista skulle han skriva i Harvard. Döden kom emellan, och det finns bara spridda anteckningar för den sjätte föreläsningen.

Det ämne Calvino valde för föreläsningarna var ”Six memos for the next millennium” som fått sin svenska översättning enligt ovan. Det årtusende Calvino såg gå mot sitt

slut hade, säger han i inledningen, sett de moderna västerländska språken födas och utbredas, litteraturformer hade uppstått för att utforska språkets och berättandets möjligheter, och det var också under detta årtusende som boken fått sin nuvarande form och sin moderna utbredning genom boktryckarkonsten. Vilka värden, egenskaper och specialiteter hos litteraturen bör överföras till nästa millennium, frågar Calvino.

De sex punkter Italo Calvino anger är följande:

- Lätthet (lightness)
- Snabbhet (quickness)
- Exakthet (exactitude)
- Synlighet (visibility)
- Mångfald (multiplicity)
- Följdriktighet (consistency)

1. Lätthet. När det gäller lätthet citerar Calvino med instämmande Paul Valéry: ”man ska vara lätt som en fågel och inte som en fjäder.” Fågeln är fylld av energi, medan fjädern uttrycker vaghet och slumpmässighet. Vilket är konstens och författarens bidrag till världen? På vilket sätt ger diktarens lätthet ett försteg framför en framrusande teknisk utveckling? Calvinos svar är:

”diktaren-filosofens viga, oväntade språng (...) lyfter honom över världens tyngd och visar att hans allvar rymmer lätthetens hemlighet, medan det som många anser vara urtida livskraft, högljudd, aggressiv, stampande och skrikande, hör dödsriket till, som de rostiga vrakdelarna på en bilkyrkogård.”

Italo Calvino går tillbaka till den grekiska mytologin för att beskriva lätthetens

betvingande av tyngden. I den antika myten fick anblicken av den förfärliga Medusa allt att förstenas, men Perseus, hjälten med de bevingade sandalerna, kunde döda henne genom att inte se direkt på henne utan bara via en spegelbild i bronsskölden; inte verkligheten utan bilden av den leder till seger. Ur blodet från Medusas avhuggna huvud föds den bevingade hästen Pegasus, och med ett hovslag på Helikonberget springer en källa upp, och ur den föds de nio muserna. Ur monstret, fasan och försteningen föds skapandets krafter.

2. Snabbhet. I föreläsningen om snabbhet söker Calvino sina exempel i de gamla folksagorna. Där finns nästan alltid en otålig inriktning på det centrala i en berättelse. Allt ovidkommande utelämnas, också de mest fantastiska förvecklingar berättas bara i form av det mest väsentliga. Berättandets snabbhet återspeglar att så många sagor handlar om en kamp mot tiden och mot de hinder som står i vägen för behovstillfredsställelsen eller fullföljandet av en uppgift. Samtidigt finns det sagor, där någon reser bort en kort tid bara för att upptäcka att det gått år, när han eller hon kommer tillbaka. Denna frihet i förhållande till tiden är central för litteraturen:

I det praktiska livet är tiden en rikedom som vi girigt bevakar. I litteraturen kan vi unna oss ett mer avspänt förhållande till denna tillgång: där handlar det inte om att komma först fram till mållinjen, utan om att hushålla med tiden för att kunna slösa mer. Stilens och tankens snabbhet innebär framför allt ledighet, smidighet och rörlighet (...)

3. Exakthet. Calvinos tankar om exaktheten utgår från iakttagelsen att

användningen av språket drabbats av en pestsmitta som urlakar ordens betydelse och tar bort associationskraft, precision och omedelbarhet, nivellerar och abstraherar... Mot detta ställer han ett språk som förmår fänga och uttrycka också det mest vaga och flyktiga i precisa beskrivningar. Ändå uppnår vi aldrig någon fullständig exakthet. Det finns alltid ett *brus* i de språkliga uttrycken, de säger alltid något mer och något annat än grundmeningen i ett meddelande. Samtidigt finns det i alla formuleringar *luckor* och *håligheter* – de säger alltid *mindre*, det som ska beskrivas undflyr språket. Men det är – så uppfattar jag Calvino – just genom denna ofullkomlighet som litteratur skapas. Här citerar Calvino Hugo von Hoffmannsthalns paradox: ”Djupet döljer sig. Var då? På ytan.” Calvinos sista exempel på strävan efter exakthet är Leonardo da Vincis anteckningsböcker med deras blandning av text och bilder, utkast och variationer.

4. Synlighet. Också i föreläsningen om synlighet finns det inslag av kulturkritik. Calvino oroar sig för att vi håller på att förlora förmågan att se med slutna ögon, att få färger och former att stiga ur de tryckta textraderna och att tänka i bilder. Denna förmåga kallar han fantasins ”mentala film”. Här ingår

(...) det direkta iakttagandet av verkligheten, metamorfosen genom fantasins och drömmens påverkan, den bildvärld som kulturen på olika nivåer förmedlar och den abstraktion, förtätning och internalisering av sinneserfarenhet som är lika avgörande för tankens visualisering, för vår förmåga att omsätta den i bild, som för vår förmåga att klä den i ord, att verbalisera den.

Italo Calvino anvisar två vägar för bildanvändningen i det nya årtusendet: en återanvändning av begagnade bilder i postmodern anda eller att börja om från noll; här nämner han Beckett som exempel, med dennes förmåga till nyskapande genom att reducera de visuella och språkliga komponenterna till ett minimum.

5. Mångfald. Några av de största litterära verken från 1900-talet utmärks av försök att skapa ett slags allomfattande, encyklopedisk form (exempel: Proust, Musil och Joyce), men dessa försök motverkas av den centrifugala kraften både i verken och den värld de sprungit ur. Dessa verk uppstår ur sammanflödet, mångfalden och kollisionen av tolkningar, tänkesätt och uttrycksformer:

*Vad som tar form i 1900-talets stora romanverk är tanken på en **öppen** encyklopedi, vilket är en uppenbar motsägelse, eftersom substantivet **encyklopedi** etymologiskt kommer av föreställningen att allt världens vetande går att uppteckna och innesluta i en cirkel. Men för oss är numera ingen annan totalitet tänkbar än den potentiella, förmodade, plurala.*

[---]

Vilka är vi och vad är var och en av oss om inte en kombination av erfarenheter, informationer, läsefrukter, fantasier? Varje liv är en encyklopedi, ett bibliotek, en inventarierlista, en provkarta på stilar, där allt ständigt kan blandas på nytt och ordnas upp igen på alla möjliga sätt.

6. Följdriktighet. Vad Calvino hade att säga får vi förmodligen aldrig veta. *Consistency* i hans utkast skulle väl också kunna associeras med sammanhang, mening och möjlighet att skapa en helhet. Det är väl i så fall detta som mer än något annat skiljer litteraturen (och

konsten i allmänhet) från verkligheten. Diktverk är avslutade och kan betraktas utifrån. Livet är vi inneslutna i.

Det finns något uppfordrande i Calvinos lista, som om de handlade om något mer än reflektioner kring litteraturens möjligheter. Ingen av hans kategorier är enkel: lätthet ställs mot tyngd, snabbhet mot långsamhet (eller stillastående), exakthet mot vaghet, bild mot text och öppenhet mot slutenhet. Sammantaget säger de något inte bara om litteraturen och konsten utan väl också om världen och samhället.

Skulle man kunna gå ett steg vidare och se de sex begreppen som ett slags moderna dygder, inte bara för individer utan också för institutioner, organisationer och samhälle? Det har talats mycket om kultur och konst som utvecklingskraft, men det har varit svårt att finna begrepp för vad som är konstens och kulturens bidrag. De sex punkterna – lätthet, snabbhet, exakthet, synlighet, mångfald och sammanhang – ger hållpunkter för en precisering som inte bara är en förenkling.

E-post: sven@polyvalent.se

Redaktörens julklapp från Torbjörn Vallinder

Tack så mycket, god och glad helg till er alla!

**POSTTIDNING B
AVS. BTJ AB
221 82 LUND**